

SZABÓ SZABOLCS

ELTŰNŐ APRÓFALVAK, ELTŰNŐ ÉLETFORMÁK, ELTŰNŐ EMBEREK?

Előszó

A mai magyar vidék helyzetének bemutatása, ezen belül is a leginkább veszélyeztetett aprófalvas térségek nehézségeinek feltárása, még a szakmai közönségnek szánt keretek között is igen veszélyes terep, mert a probléma meglehetősen komplex, miközben a témával foglalkozó kutatók annak legfeljebb apró részterületeit vizsgálják, és így az általánosságokon túlmenően – amit a mi szakmánkban is egyre inkább eluralkodó bulvár stílus következtében a következő kifejezésekkel szoktak/szoktunk meghatározni: gyorsuló elnéptelenedés, mélyszegénység, gettósodó falvak stb. –, még egy rendes helyzetképet sem tudnak/tudunk felvázolni. Mindezek következtében megoldási lehetőségeket sem nagyon tudunk kínálni e meglehetősen mély gyökerű társadalmi-gazdasági problémákra. Valahogy az az érzése az embernek, hogy még a kutatók sem vették észre a mai magyar vidék alapvető problémáját: napjainkban már a vidéken élők is városi (pontosabban városias) életmódot élnek, vagy legalábbis erre törekednek. Az emberek fejében ma is élő vidéki életmód (természetközelség, összetartó helyi közösségek, csend és nyugalom, agrártermelésre épülő helyi gazdaság stb.) nemhogy eltűnően van, hanem eltűnt. Nevezhetjük ezt egyfajta falusi romantikának. Ma már nem jellemző a falusi háztartásokra az önellátó élelmiszertermelés (sem a háztáji növénytermesztés – és így a házi pálinkafőzés engedélyezésének sincs sok következménye –, sem az állattartás). E folyamat olyan méreteket öltött, hogy a legtöbb faluból szó szerint eltűn az állattartás az utóbbi két évtizedben. Mindez alapjaiban változtatta meg az ott élők szokásait, a falvak határában fekvő földterületek hasznosítási formáit, valamint a telkek beépítésének jellegzetességeit is. Az előregezés, és így a gyerekszám drasztikus csökkenése, valamint az új infokommuniációs eszközök (televízió, telefon, internet, skype¹) olyan mélyreható változásokat eredményezett, ami szinte teljesen tönkretette a helyi közösségeket. E települések voltaképpen a városi hálózatok részei lettek, amit sokszor városi emberek használnak (ingázók, hétvégi ház tulajdonosok, turisták stb.), és gyakran városi intézmények és szervezetek menedzselik. Ahogy Csité András nagyon érzékeletesen megfogalmazta: *A városi életmód és ezzel a városi emberek „meghódították” a vidéket* (Csité A., 1999).

Megdöbbenő azt tapasztalni, hogy a magyar településhálózat harmadát kitevő aprófalvak jelentős részében jó ha néhány évente van egy-egy házasságkötés, de hasonlóképp csodaszámba megy a kisbabák születése is. Másképpen megfogalmazva: mit várhatunk azokon a településeken, ahol a lakosok átlagos életkora 60 év körül van? Ezzel párhuzar-

¹ 2009 tavaszán utaztam Pásztó és Mátrakeresztes közötti a Volán buszon, amikor az egyik Hasznoson leszálló idős néni így köszönt el mellette ülő, vele egykorúnak tűnő barátnőjétől: Szerbusz Erzsikém, akkor majd este skype-olunk!

mosan pedig ott vannak a jelentős roma népességgel rendelkező, meglehetősen fiatalos körszerkezetű falvak (nem egy esetben egymás mellett lévő településekről beszélünk, hiszen bizonyos falvakba mai napig sem engedik meg, hogy roma család költözzön be). Egyvalami azonban közös e falvakban: helyben nincs munkahely, a legközelebb fekvő városba vagy megyeszékhelyre ingázni pedig az esetek többségében lehetetlen. Vagy egyszerűen nincs megfelelő közforgalmú közlekedés (jellemzően naponta néhány járatpárral ellátott falvakról beszélünk) és/vagy az utazási költségek olyan magasak, hogy egyszerűen nem éri meg naponta ingázni a minimálbérrel honorált munkáért.

A tanulmány bevezetőjében tartozom még annyi információval az olvasónak, hogy a tanulmány alapját képező felmérés 2009 nyarán készült, az ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke, valamint Törökkoppány Polgármesteri Hivatala együttműködésében. Egyrészt kérdőíves felmérést végeztünk Törökkoppány területén a 14 év feletti lakosság körében (összesen 88 háztartásban 148 főt kérdeztünk meg), valamint interjúkat készítettünk a helyi társadalomban meghatározó szerepet játszó emberekkel, és a Törökkoppány központú mikrotérség településeinek polgármestereivel. E felmérés eredményeiből szemezgettem.²

Törökkoppányi életutak

Az „öslakos” bevándorló

Az iskola igazgatója, nem helyi származású ember. Bár kétségtelen, hogy nem messziről, mindössze a pár kilométerre fekvő Somogydöröcskéről költözött ide, igaz közben tett még néhány kitérőt. Mint a somogydöröcskeiek egy jó részét, az ő családját is érintette a 2. világháborút követő lakosságcsere. Szülei a felvidékről kerültek a korábban itt lakó, és a 2. világháború után kiköltöztetett svábok helyébe 1948-ban, majd ők maguk is üldözöttek lettek. Szülei tíz év alatt ötször költöztek, mert ahogy valamelyes összeszedték magukat, azonnal rosszabb házba tették őket, így ő is (1951) és a húga is (1956) más-más házban született. Jóllehet szülei földművesek voltak, de édesapja azt tanácsolta neki, hogy „bármi legyen csak ne paraszt és katonatiszt”. Az édesapa katonasággal szembeni ellenérzése arra vezethető vissza, hogy részt vett a 2. világháborúban, majd egészen 1948-ig hadifogságban is volt a Szovjetunióban. Ennek ellenére apja tudta nélkül katonai iskolába jelentkezett, de végül engednie kellett, így maradt a tanárképző főiskola. Matematika-kémia szakos diplomájával előbb 9 évig a zala megyei Beleznán tanított, majd 1983-ba költözött Törökkoppányba óvónő feleségével, mivel itt mindkettejüknek munkát tudtak ajánlani. Bár nem szülőfalujába költözött vissza, de mégiscsak hazajött „Somogyba”. Nem sokkal később elvált, és ma már második feleségével, és két közös gyermekükkel él.

Bár határozott ember benyomását kelti, de bevallása szerint csak a tantestület biztatására vállalta el az igazgatói állást 2003-ban. A fő érv az volt: nehogy „idegen” jöjjön, akinek nincsen kötődése és csak „osztogatja az ész”. E szerint mára tényleg teljesen

² A felmérés részleteiről lásd: Szabó Szabolcs (2010): Pillanatképek egy dél-dunántúli falu hétköznapijaiból: Törökkoppány. *Comitatus – önkormányzati szemle*. 20. 12, 128–151.

befogadták. Mindezt erősíti, hogy a polgármesterrel közösen mindent megtettek az intézmény fennmaradásáért. Az oktatógárdából kikopó idősebb generációt sikerült stabilan pótolni, a szakos ellátottságot jónak mondja, és büszke arra, hogy a kompetencia alapú felmérésekben többnyire az országos átlag feletti eredményt produkálnak a gyerekek. A tanulók száma azonban – mint azt korábban már említettük – az ezredfordulót követő években nagyon lecsökkent, de sikerült bővíteni az iskola vonzáskörzetét, így majd 30 fővel nőtt a gyerekszám. Az iskola jól jelképezi a falu központi szerepét is, hiszen a közel 130 gyerekből mindössze 30 a helyi. Még arra is jutott pályázati forrásból pénz, hogy felújítsák az iskola épületét. A sors fintora, hogy annak idején még tanuló korában őt magát is érintette a körzetesítés (a somogydöröcskei gyerekeket a somogyacsaai általános iskolába irányították át), így személyes tapasztalata van arról, hogy mivel jár a gyerekek napi ingázása. A jövővel kapcsolatban azonban igen bizonytalan, mert bár az óvodában még viszonylag sok a gyerek, de az utóbbi egy-két évben már alig születnek babák a környéken, Törökkoppányban is csak két-három évente.

Az „öslakos”

A helyi kis könyvtár gondozója egyben a helytörténeti gyűjtemény kezelője, a közmunkások irányítója, és mellette időnként még a falgondnoki feladatokat is ellátja. Voltaképpen öslakosnak tekinthető, hiszen anyai ágon tősgyökeres törökkoppányi (a családi legendárium szerint a Vargák török eredetűek), apai ágon pedig osztrák. Édesapja családja a 19. század végén költözött előbb Sárvárra, majd Kisvárapátin keresztül Törökkoppányba, de az édesapja már itt született a faluban. A szülei főfoglalkozásukat tekintve már nem földművelésből éltek: édesanyja pénztáros majd főszakács volt, édesapja pedig eredetileg molnár volt, majd később takarmánykeverő, párttitkár, végül pedig raktáros a szövetkezet utódcégénél. Ennek ellenére mezőgazdasági szakközépiskolába iratták be a szülei Kaposvárra, és azt elvégezve az itteni (szorosadi központú) termelőszövetkezetben dolgozott egészen 1989-ig. Ezt követően Veszprémbe majd Keszthelyre került, ahol agrárkémiát tanult, de végül nem sok jövőt jósolt neki, így visszajött, és kisebb-nagyobb megszakításokkal 1994 óta intézi a könyvtár ügyes-bajos dolgait. E mellett azért még foglalkozik földműveléssel, elsősorban gabonaféléket és napraforgót természet a szüleitől örökölt föld egy részén. A tulajdonában lévő föld kétharmadát ugyanis bérbe adja, és csak a fennmaradó 7,5 hektáron gazdálkodik maga, persze saját gépek nélkül, így a gépi munkákat vagy a szövetkezet utódcége, vagy egyéni vállalkozók végzik. Saját megfogalmazása szerint nem a haszonért, hanem csak meggyőződésből csinálja: „ha mi arra spekulálnánk, hogy nekünk ebből hasznunk legyen, akkor nem is foglalkoznánk vele”. Előfordult már, hogy évekig semmi hasznot nem hozott a föld, majd jött egy jó év. De végül is a mezőgazdaság kockázatos üzem.

A földet a családja már régóta műveli, a rendszerváltozás után lezajlott földárveréseken újabb földet már nem is próbált szerezni, és később a vásárlás sem merült fel. Elég neki erre a 7,5 hektárra kifizetni a művelési költséget. E mellett – mint a környékbeliek közül sokan – foglalkozik szőlőtermesztéssel és borkészítéssel is, bár ezt is jórészt csak saját szórakozásukra csinálják. A pincék viszont, mint azt magunk is tapasztalhattuk, két-ségtelenül hangulatosak, a helyiek pedig kifejezetten vendégszerető emberek.

Maga a könyvtár meglehetősen szerény állománnyal (mintegy 4 ezer kötet) rendelkezik, és a helyiek igényének megfelelően elsősorban szórakoztató irodalmat kínálnak. Azt különösen sajnálatosnak tartja, hogy nagyon kevés pénz jut az állomány fejlesztésére, előfordul néha az is, hogy egész évben nem kapott rá pénzt. Amire igazán büszke, az a néhány éve megnyitott helytörténeti gyűjtemény, melynek anyagát a helyiek adták össze, de sajnos jelenleg még igen kevesen, alig 2–300-an látogatják meg egy évben.

A nyaralótulajdonosok

A nyugdíjas budapesti házaspár évtizedek óta rendszeresen megfordult Törökkoppányban, de csak 1993-ban döntöttek úgy, hogy megvásárolnak egy dűledező parasztházat. Ők maguk ízig-vérig nagyvárosi (budapesti) emberek, felősfokú végzettséggel. Mindketten a Soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen végeztek (illetve az asszony részben Drezdában) az 1960-as években. Ismerettségük is az egyetemhez köthető, ahol mintketten tolmácsként vettek részt a Németországból érkező vendégek fogadásában.

A diploma megszerzése után Budapesten telepedtek le, és a szakmájukban helyezkedtek el. A nő a faimporttal és feldolgozással foglalkozó ERDÉRT-nél kezdett el dolgozni a diploma megszerzése után technológusként (később csoportvezető, osztályvezető, végül kereskedelmi igazgató), majd a rendszerváltozás után a MÁV egyik leányvállalatánál dolgozott, ahol talpfákat, oszlopokat és játszóteri felszereléseket gyártottak. Nyugdíjazása előtt pedig a faanyagvédő anyagokat és festékeket gyártó német Remmers magyarországi marketingjét szervezte. A férfi vadászati vonalon helyezkedett el, ami családi tradíciónak is nevezhető, hiszen már dédapja is Selmezbányán végzett erdőmérnök volt. Ő maga a vadászat felé orientálódott (a Gödöllői Egyetemen vadgazdálkodási szakmérnöki diplomát szerzett, vadászati témából doktorált, és az első magyar vadászati bibliográfiát is ő állította össze). A Budakeszi Erdészetnél fővadászaként magas rangú bel- és külföldi politikusokat vadásztatott, majd pedig országos fővadászmesternek is kinevezték (később vadgazdálkodási főosztályvezető-helyettes volt, majd egy vadászat szervező cégnél dolgozott, végül pedig az FVM-től ment nyugdíjba vezető főtanácsosként). Mivel a rendszerváltozás előtt a Vadászszövetségnek (MAVOSZ) minden vadásztársaság tagja volt, ezért országos fővadászmesterként széles körű ismeretségre tett szert, és többek között így lett 1973-ban a törökkoppányi vadásztársaságnak is a tagja (később titkára, elnöke), tehát már lassan 4 évtizede jár rendszeresen a faluba.

A felesége és a két gyermekük is gyakran megfordultak a faluban az 1970-es évektől kezdve rendszeresen erre vadászó férj oldalán, illetve a falutól pár kilométerre fekvő puritán vadászházban. A vadászház azonban csak terepjáróval volt megközelíthető, így végül 1993-ban úgy döntöttek, hogy vesznek egy házat Törökkoppányban. A 4–5 éve lakatlan ház rossz állapotban volt, így hosszú évekig tartott a helyreállítás. Ahogy mesélték: olcsón vették, de sokat költöttek rá. Az elsők között voltak, akik házat vettek a faluban, de néhány évvel később a növekvő érdeklődés miatt már jelentősen felmentek az árak.

Voltaképpen csak ettől kezdve, vagyis az 1990-es évek közepétől alakult csak ki élő kapcsolatuk a helyiekkel, akik alapvetően kedvesen fogadták őket. Mindezt elősegítette, hogy a ház felújítását jórészt maguk végezték, ami némi respektet szerzett nekik a faluban. Meglehető módon a férfi még egy egykori osztálytársával is találkozott a településen,

aki itt telepedett le. A ház megvásárlása óta rendszeresen a faluban töltik a szabadidejüket, jellemzően hetente-kéthetente töltenek lenn egy hétvégét (a férfi szarvasbögésnél tartózkodik a házban hosszabb ideig), bár az utóbbi években, a növekvő üzemanyag árak miatt, némileg ritkultak a leutazások.

Az eltelt évtizedben véleményük szerint a falu érezhetően átalakult. Egyrészt jelentősen fejlődött az infrastruktúra (maguk a házak is szebbek és jobban felszereltek), másrészt azonban korábban még minden ház lakott volt (ma kb. 20 lakatlan ház van), és persze állatokat is tartottak (az utolsó tehenet például egy éve adták el). Maga az élet is intenzívebb volt, mind gazdasági, mind kulturális értelemben.

Pozitívan ítélik meg, hogy a faluban sok külföldi vásárolt házat az utóbbi 15 évben, mert szépen felújították a régi házakat. Ráadásul mivel mindketten jól beszélnek németül, ezért néha össze is járnak 3–4 családdal. Egy párt már Budapesten is vendégül láttak.

Egy tipikus aprófalvas térség

Törökkoppány a Dél-dunántúli régióban, azon belüli is Somogy és Tolna megye határán, a tabi kistérségben fekszik. Első ránézésre kedvezőnek tűnik a falu fekvése: nincs túl messze a nyári szezonban jelentős idegenforgalommal jellemezhető Balaton part, valamint a déli parton nemrég megépült M7 autópálya sem. Ráadásul a térség természeti szempontból is kiemelkedő adottságokkal rendelkezik, hiszen gyönyörű pannon-dombvidéken terül el. A kistérség viszonylagos kedvező helyzetére utal az a tény is, hogy társadalmi-gazdasági helyzetét tekintve nem került be a 33 legelmaradottabb, és így komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérség közé³. Bár a térséget valamilyen is ismerő olvasó minden bizonnyal azonnal hozzáteszi, hogy e kedvező pozícióját jóformán csak a kistérségi központ (Tab) fejlettségének a következménye. Tab már évtizedek óta iparosodott kisvárosnak tekinthető, hiszen korábban a Videotonnak működött itt több mint ezer embert foglalkoztató üzeme, majd a rendszerváltozás után jelentős külföldi működő tőke beáramlás volt megfigyelhető. Ide települt ugyanis a Flextronics International Kft. egyik hatalmas üzeme, amely azonnal a térség legnagyobb foglalkoztatója lett, csúcsidejében több mint 2000 ember dolgozott csak ebben az gyáregységben. Az üzem méreteire jellemző, hogy pusztán az itt előállított termelési érték következtében jelentősen megnőtt az egész kistérség (és egész Somogy megye) egy főre jutó GDP-je. Bár az itt végezett munka jellege, és nem melleleg a fizetések is, meglehetősen alacsony színvonalúnak tekinthető, de legalább munkalehetőséget biztosított.

³ A 311/2007 (XI. 17.) Kormányrendelet mellékletében a kistérségek emelkedő sorrendbe állított listáján a 46. helyre sorolták. A kistérségeket alapvetően három kategóriába sorolták (hátrányos helyzetű, leghátrányosabb helyzetű és komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű). A tabi kistérség a második kategóriába került, így a térség önkormányzatai (települési önkormányzatok, megyei önkormányzat, önkormányzati társulás, többcélú kistérségi társulás) pályázhatnak a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács által meghirdetett, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatására kiírt támogatásra (LEKI). Az persze már másik kérdés, hogy e lista mennyiben tekinthető hitelesnek és pontosnak. Meglátásom szerint – és ezzel azt hiszem a témával foglalkozó kutatók is jórészt egyetértetnek – nem sikerült tökéletesre. Egyes kistérségek esetében nehéz megmagyarázni a kimaradás (lásd például az esetünkben taglalt tabi kistérséget), másoknál a bekerülés okát (lásd például a kisteleki kistérséget).

Az általunk részletesebben is vizsgált Törökkoppánynak a tabi kistérségen belüli alapvetően kedvező a pozíciója, mely elsősorban a jó közlekedés-földrajzi fekvésére vezethető vissza. Közúton nem csak Tab, hanem a szomszédos megyében (Baranya) fekvő tamási kistérség központja (Tamási) is könnyen elérhető, és a buszjáratok sűrűsége is kielégítő, hiszen mind a Kapos Volán, mind a Gemenc Volán menetrend szerinti járatai érintik a települést. Mint terepi munkánk során tapasztalhattuk, sok esetben a szomszédos megyében fekvő Tamási is fontos szerepet játszik az itt élők ellátásában, hiszen egyes központi funkciókat tekintve még Tabnál is nagyobb vonzerőt gyakorol Törökkoppányra és vonzáskörzetére. Ráadásul a nem túl nagy lélekszám ellenére – a falu lakónépességének száma 2008-ban mindössze 487 fő volt – Törökkoppány kiterjedt központi funkciókkal rendelkezik. Itt található a körjegyzőség központja (a körjegyzőséghez tartozik Kára, Somogyacsa, Somogydöröcske, Szorosad, valamint ezen kívül a település vonzáskörzetéhez tartozik még Zics, Miklósi valamint Tolna megyéből Értény és Koppányszántó), a környező településeket is ellátó háziorvosi rendelő, óvoda, általános iskola, idősek otthona, gyógyszerár, takarékszövetkezeti kirendeltség (Balatonföldvár és Vidéke takarékszövetkezet), de még a körzeti megbízott irodája is itt működik. Az általános iskola különösen fontos kérdésnek tűnik napjainkban, hiszen a legtöbb településen a helyi közösség fennmaradásának zálogát látják a helyben működő oktatási intézményben. Jómagam ennek nem tulajdonítok akkora jelentőséget, szerintem az oktatásban kifejezetten a minőség a fontos, és nem az, hogy a néhány perces gyalogláson kívül kell-e még 10–20 percet autóbusszal utazni. Az általam vizsgált térségben ráadásul már az 1960-as évektől kezdve elindult az oktatási intézmények körzetesítése, de ennek ellenére az 1990-es években már elég drasztikusan csökkenni kezdett a gyerekszám, hogy az ezredforduló környékén alig 100 gyerek járt a törökkoppányi általános iskolába. A fennmaradás érdekében így nyitottak a tolna megyei Értény és Koppányszántó felé, és 2008/2009. tanévben már 125 beiratkozott diákjuk volt, akik közül azonban már alig 30 volt helyi, a többi mind bejáró. A hosszú távú fennmaradást veszélyeztetheti azonban, hogy továbbra is nagyon kevés gyermek születik, így az óvodába járó 33 gyerek egy részét már vegyes csoportba sorolták. Ettől függetlenül az iskola minden bizonnyal fenn fog maradni, hiszen az itteni intézmény hiányában már igen nagy távolságra kellene napi szinten utazni a gyerekeknek.

Látható tehát, hogy a viszonylag alacsony lélekszám ellenére a falu bizonyos értelemben kiterjedt központi funkciókkal rendelkezik. Persze nem minden téren, hiszen jelentős hiátus mutatkozik például a kiskereskedelemben és vendéglátásban: mindössze 2 szűkös árukínálattal rendelkező vegyesbolt, valamint egy ebédidőben bezáró italbolt működik a faluban. Mivel többnyire a környező aprófalvakban is van egy-egy kisebb vegyeskereskedés és italbolt, valamint mozgóárusok is kereskednek a térségben, így a környező településekről inkább csak Szorosadról és Koppányszántóról járnak Törökkoppányra vásárolni⁴. A helyi vegyesbolt vezetőjének elbeszélése szerint a helyi boltokban jellemzően csak pékárukat, hentesárúkat, és egyéb alapvető élelmiszereket vásárolnak. A többi termékért a közeli városokba járnak, a nagyobb bevásárlások alkalmával így Kaposvárra, Tabra vagy Tamásiba kell utazni. Hasonlóképpen a fiatalok is e településeket, ritkábban Andocsot, Igalt, Iregszemcsét választják, ha szórakozni szeretnének, hiszen az egy szem helyi kocsmá nem nyújt elegendő minőségű és mennyiségű szórakozási lehetőséget.

⁴ Városiné Szinger Zsuzsanna szóbeli közlése alapján.

A központi funkciók hiányosságára utal az a tény is, hogy a környező települések termelőszövetkezeteinek összevonásakor létrejött termelőszövetkezet központja Szorosadra került,⁵ és az utódcég (Koppányvölgye Mezőgazdasági Rt.) mai napig is ott üzemel, bár a foglalkoztatottak száma jelentősen lecsökkent, másfél ezerről alig néhány tucatnyira. Hasonlóképpen nincs saját plébániája és papja a falunak. E feladatokat a miklósi Szent János Apostolról és Remete Szent Pálról Nevezett Közösség szerzetesháza látja el. Egyfajta pótlásként fogható fel, hogy a Közösség saját újságot ad ki (Magvetés), melyben igyekeznek tájékoztatni a helyi közösséget a fontosabb eseményekről, így többek között a mi felmérésünkről is közöltek információkat. Ezen kívül a lelkesítő feladatokat ellátó Sipos Imre atya egyben a térség falvainak helytörténeti kutatásával is foglalkozik. A helytörténeti kutatások másik emblematikus alakja pedig Bősze Gábor, Szorosadon élő nyugalmazott tanár. Az ő írásait magam is használtam kutatómunkám során.

Természeti-társadalmi-gazdasági keretek

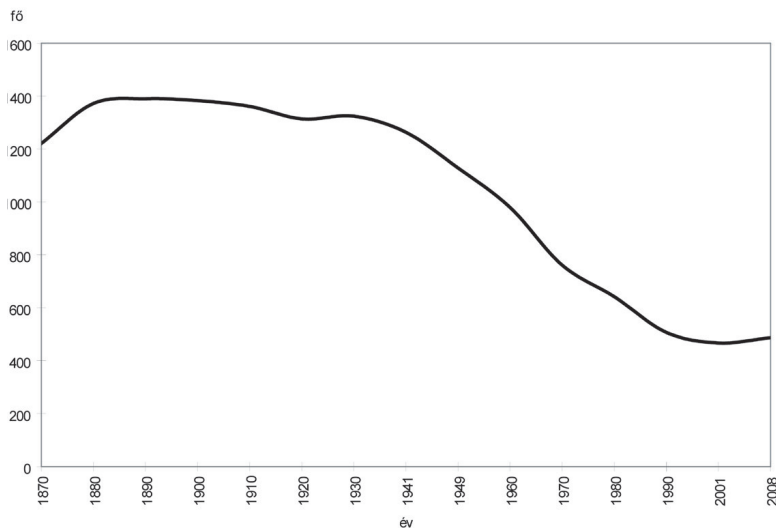
Törökkoppány már a 12. század óta lakott település, mely nevében is őrzi a török megszállás (1543) emlékét⁶, bár Bősze Gábor levéltári kutatásai szerint eldönthetetlen, hogy 1551–53 között pontosan mikor is foglalták el a törökök (Bősze G., 2000). A falu már akkor is jelentős központi funkciókkal rendelkezett, hiszen szandzsákká (kerületi székhellyé) tették, melyhez 5 nahie (járás) tartozott, mintegy 60–80 településsel. Váltakozó hadi sikerek után végül a törökök harc nélkül feladták a várat (1686), majd a falu teljesen rátelepült az egykori várra (Magyar K., 2004). Törökkoppány népességszáma ezt követően gyorsan növekedni kezdett, így a 18. közepén már majdnem 600 fő élt a faluban, majd a 19. században már mezővárosként említik. Az 1872-ben létrehozott Törökkoppányi körjegyzőséghez így már hozzátartozott Kára, Miklósi, Somogydöröcske (akkori nevén Döröcske) és Szorosad, valamint az ezekhez tartozó puszták és majorok is (Bősze G., 2002). Mindezek következtében a 19–20. század fordulóján a település lélekszám már meghaladta az 1300 főt, de ez egyben a térség népességeltartó maximumát is jelentett. Ráadásul a kiépülő úthálózat sem kedvezett az egykori mezőváros fejlődésének, hiszen a Balatonföldvár–Igal–Kaposvár útvonal elkerülte a települést. Bár a népességszám a századfordulótól kezdve a jelentős kivándorlás, majd az 1. világháborús veszteségek ellenére stagnált, de a település központi funkciói továbbra is megmaradtak. Ezt bizonyítja, hogy 1969-ben Kárát, Szorosadot és Somogydöröcskét, majd 1974-ben Somogyacsát is Törökkoppányhoz rendelték a községi közös tanács létrehozásával (Bősze G., 2002). Közben megépült a Bonnyapuszta–Törökkoppány közötti pormentesített út is (Guzsik T., 1980), majd mint már az előzőekben említettem, az általános iskolai képzést is körzetesi-

⁵ Törökkoppányban 3 termelőszövetkezeti csoport (TSZCS) is volt az 1950-es évek elején (Kurucz Tibor szóbeli közlése alapján).

⁶ Az egykori vár azonban ma már csak nyomokban látható: az egykori várakok, bár erősen feltöltődve, de kivehető a falu nyugati részében, valamint a templom körüli területeken. A régészeti feltárások szerint a palánkvár mintegy 7,2 hektár, a belső vár pedig mintegy 5,3 ha területű volt (Magyar K., 2004). A város egykori fontosságát mutatja az a tény is, hogy Evila Cselebi is készített leírást róla az 1660-as években. A törökkori emlékeket idézi meg Fekete Gyula „*A koppányi aga testamentuma*” c. regénye, melyből filmet is készítettek. A török emléket idézi a faluban álló Gül Baba szobor, valamint a falu határában található cseszmei Török-kút.

tették. A helyi iskolát vezető Kurucz Tibor emlékezete szerint a körzetesítés 1962-ben indult, amikortól kezdve a környező falvakban több hullámban és lépcsőzetesen megszüntették az összevont osztályokkal működő iskolákat, és így az iskola épületét 1979-ben ki is kellett bővíteni. Mindezek ellenére a 2. világháborút követő évtizedekben a település népességszáma dinamikus csökkenni kezdett, és mára kevesebb, mint felére csökkent (1. ábra).

Ennek oka a nagymértékű elvándorlásra, valamint az ebből eredő alacsony természetes szaporodásra vezethető vissza. A jelentős mértékben felfutó elvándorlás elsődleges kiváltója a helybeli munkalehetőségek nagyfokú hiánya, valamint a környező nagyobb települések intenzív vonzereje volt. Többek között ekkoriban épült fel a korábban már említett, több mint ezer embert foglalkoztató tabi Videoton üzem, de a megyeszékhelyen is jelentős ipari és infrastrukturális beruházásokat hajtottak végre, nem beszélve a balaton-parti turisztikai fejlesztésekről. Az elvándorlás kapcsán mindenképpen meg kell említenünk még néhány egyéb tényezőt is, melyek hatással voltak a 20. századi demográfiai folyamatokra. Egyrészt a 2. világháború után a környékről sok svábot telepítettek ki, akik helyébe nagy számba érkeztek felvidéki magyarok. A kitelepítés elsősorban Somogydöröcskét érintette (Sipos I., 2007), de a környéken több települést is. A svábok elköltözése után nem csak az általuk működtetett gazdaságok mentek tönkre, hanem egyben a kézműipari hagyományok is részben eltűntek. Ráadásul a kitelepítettek egykori lakóházainak állapota nagyon gyorsan leromlott, mert az újonnan beköltözők nem érezték magukénak a települést, és sokan néhány éven belül el is költöztek. Aki pedig megkapaszkodott és előre jutott, azokat az 1950-es évek elején kuláklisára tették, és így még többet kellett szenvedniük. Bár a németek kitelepítése magát Törökkoppányt nem érintette, de kulákat azért itt is találtak. Hagyományosan sváb falunak számított többek között Kára, Miklósi, Szorosad és Zics is.

Szerkesztette: Szabó Sz. népszámlálási adatok alapján

* 1970-ig az állandó népesség, majd azt követően a lakónépesség száma alapján

1. ábra: A népesség számának változása 1870–2008*

A kuláklisra kerülést nagyban megkönnyítette, hogy a környéken igen alacsony a termőföldek aranykorona értéke, átlagosan 16 aranykorona, így egy gazdaságban igen könnyen összejött a 25 kat. holdnyi terület. A gyorsuló ütemű elvándorlás következő oka az önálló mezőgazdasági tevékenység nagyfokú korlátozása volt. A szövetkezetesítés, majd az 1960-as évektől kibontakozó szövetkezeti koncentráció erősségét mutatja, hogy a szorosadi központtal létrehozott termelőszövetkezetben az 1970-es években mintegy 1400 fő dolgozott (részben mezőgazdasági tevékenységet végezve, részben a melléküzemágként működő csavarüzemben⁷). Harmadik tényezőként pedig a közép- és felsőfokú oktatásban való részvétel növekedését kell megemlítenünk. A fiatalok ugyanis egyre nagyobb arányban iratkoztak be a környékbeli városok középiskoláiba, elsősorban Tabra, Kaposvára, Siófoka és Balatonboglárra. Ráadásul a középiskola elvégzése után egyre nagyobb arányban tanultak tovább a fiatalok, és a távoli nagyvárosok egyetemre beiratkozott hallgatók a diploma megszerzése után csak ritkán költöztek vissza szülőfalujukba. A ritka kivételek alkotják a falu, és az egész térség, szűk értelmiségi és vállalkozói rétegét. Szorosadon például, ahol pedig jelenleg is 7 fiatal jár főiskolára/egyetemre, az utóbbi években mindössze 1 fő költözött haza a diploma megszerzése után.

Az elmúlt évtizedekben tapasztalható folyamatos népességszám csökkenés után pozitív fejlemény, hogy az utóbbi években inkább stagnált, majd minimálisan nőtt is a lakosok száma, bár ez jórészt a környező falvakból beköltözőknek köszönhető, vagyis a környező települések rovására nő a törökkoppányi lakosság. Nevezhetjük ezt egyfajta kannibalizmusnak is. Mindez koránt sem egyedi jelenség, ugyanezt figyelhetjük meg az ország egyéb elmaradott, aprófalvas térségében (lásd például a Cserehát példáját).

Természetföldrajzi adottságait tekintve a térség nincs túl jó helyzetben. Törökkoppány és a vonzáskörzetébe tartozó települések is a Koppány-patak völgyében fekszenek. Mint már említettem a talajadottságok nem kifejezetten jók, így a környéken sosem lehetett magas termésátlagokat elérni. A birtokviszonyok kapcsán fontos megemlítenünk azt is, hogy Törökkoppány, Értény és Koppányszántó korábban hagyományosan Eszterházy hercegi birtok volt (Ozora központtal), a vonzáskörzetébe tartozó Somogyacsa, Somogydöröcske és Szorosad a Veszprémi püspökséghez tartozott, míg Zics és környéke az egyik oldalági Zichy család birtoka volt. E birtokokhoz több pusztá is tartozott a környéken, melyek ugyan időközben megszűntek, de nevüket mai napig is őrzik a térképek. A 20. század második fele aztán jelentős változásokat eredményezett. Előbb jött az 1945-ös földosztás, majd a szövetkezetesítés, majd pedig 1992-től a földkárptótlás. Bár a tulajdonviszonyok alapjaiban átalakultak és errefelé is sok tulajdonosnak van földje, de a művelt terület nagyobb részét bérelt földként a mezőgazdasági részvénytársaság műveli (főleg osztatlan tulajdonban lévő területeket bérel). A megmaradó pár száz hektáron gazdálkodik néhány nagyobb vállalkozó. Felmérésünk során 5 olyan háztartást találtunk a faluba, amelyben 10 hektárnál nagyobb területen gazdálkodnak, valamint alig tucatnyian művelik pár hektáros saját birtokukat (1–10 hektár közötti területen 15 háztartásban gazdálkodnak). Bár interjúalanyaink szerint ebből a tevékenységből túl nagy nyereséget nem lehet kigazdálkodni.

A nem igazán kedvező talajadottságok ellenére a mezőgazdasági tevékenységet érdekes módon hagyományosan a szántóföldi növénytermesztés határozta meg. A szántóföldi

⁷ Kendi Tibor szóbeli közlése alapján.

művelésben elsősorban a gabonafélék (búza, kukorica), valamint újabban az olajos növények (napraforgó és repace) termesztése a meghatározó. A napjainkban egyre divatosabb biodízelgyártás fellendülés miatt terjedő repace a tájképre is nagy hatást gyakorol, hiszen virágzási időszakban az egész Dél-Dunántúl sárgállik. Az utóbbi években azonban többször is kiugróan magas volt a csapadékhiány, ami a termésátlagok drasztikus csökkenését eredményezte. A térségben nagy hagyománya van ezen kívül a gyümölcsstermesztésnek is, amire alapozva egy lepárló üzemet is szeretnének építeni a faluban, önkormányzati beruházásban. A polgármester elmondása szerint erre sajnos nem találtak megfelelő pályázati lehetőséget, így megpróbálják illóolaj-lepárlóként megpályázni, legfeljebb majd nem virágot, hanem gyümölcscefrét párolnak le.⁸ Mindez jól mutatja az európai uniós pályázatok kapcsán országszerte megfigyelhető ügyeskedés hátterét. Az egész hazai terület- és településfejlesztés legnagyobb problémája, hogy gyakran nem arra jelentkeznek, amire szükségük van, hanem amire épp' kiírtak egy pályázatot. Persze szerencsés esetben (mint ahogy e példánk esetében is) van átjárás.

A kedvező éghajlati és domborzati adottságok miatt a szőlőtermesztés- és borkészítés is jelen van Törökkoppányban, bár elsősorban saját célra termelnek bort a falu határában található présházakban. A környékre a kékfrankos, a nagyburgundi és a rizling a jellemző szőlőfajta, de sokszor összeöntik a termést (vagy ahogy divatosan mondják cuvée-t állítanak elő). Ráadásul nem egy esetben még direkt termő fajták terméseivel (elsősorban othellóval) is pirosítják a bor, amitől az kétségtelenül sokkal szebb színű lesz, csak sajnálatos módon rontja a bor ízét, és az idegrendszerre is káros hatással van, így az ilyen terméskből készült bort tilos forgalmazni. Az értékesítés fellendítése érdekében azonban a közelmúltban az önkormányzat beszerzett egy palackozó berendezést is, bár az itt termelt házi borok valószínűsíthetően nem értékesíthetők ebben a formában. Ennek ellenére a szőlőhely hangulatos hely, ahol minket is nagyon szívesen fogadott többek között a szorosadi polgármester is.

Az állattartás manapság sincs igazán jelen a térségben, hiszen már mezőgazdasági részvénytársaság is felszámolta állattartó telepét, a helyi lakosok pedig már jóformán saját fogyasztásra sem nevelnek állatokat. Mindez szintén nem egyedi jelenség. Különösen a szarvasmarhák eltűnése járt látványos változásokkal: a falu környéki legelők bozótossá változtak, a tejátvevő állomás megszűnt, az istállókat lebontották. Két évtized alatt az ország szarvasmarha állománya kevesebb, mint felére csökkent. De hasonlóképpen tűnik el a sertésstartás is: ma már egyszerűbb és olcsóbb a diszkont áruházban megvenni a húst.

Ezen kívül az erdészet foglalkoztat még néhány embert idényjelleggel a környéken, bár a falu határától délre húzódó hatalmas, több ezer hektáros összefüggő erdőséget a helybeliek elsősorban a vadászat és a vadászturizmus révén hasznosítják. Persze nem csak hivatásos vadászok vannak a környéken. A szokásos esti sörözések alkalmával megkérdeztem a nagyjából velem egykorú helyiekből verbuválódott társaságot, hogy mennyien vadászhatnak rendszeresen a környező erdőkben? Válasz helyett egy kérdést kaptam: a rapsic vadásznak számít? A gazdag vadállomány persze nem csak helyiek fantáziáját mozgatja meg, hiszen sok külföldi vadász érkezik erre a vidékre. A szép környezet, valamint a Balaton viszonylagos közelsége miatt a törökkoppányi polgármester becslése szerint a faluban már mintegy 30–40 házat külföldiek vettek meg. Ezen kívül több városi

⁸ ifj. Varga György szóbeli közlése alapján.

lakos (Budapestiek, Kaposváriak stb.) is vásárolt hétvégi háznak ingatlanokat a faluban. Mindezek ellenére a térség nem használja ki turisztikai potenciálját. Erre jó példa, hogy sem a faluban, sem a környékén nincs érdemi kereskedelmi szálláshely, illetve fizető vendéglátás (Miklósin van egy vendégház, valamint Somogydöröcskén és Törökkoppány határában van táborozási lehetőség). Első ránézésre is megállapítható, hogy a térség fő turisztikai vonzerói közül kiemelkednek a környező erdők, a somogyacsai horgásztó, valamint a Somogydöröcske határában lévő kilátó (bár a felmérésünk idején éppen nem lehetett felmenni, mert ellopták a vaslépcsőt). A viszonylag új potenciális kínálati elemek közül pedig a törökkoppányi foci pályával mellett épített kemencéket említhetjük (amit a falunapokon is jól ki lehet használni), valamint kiemelhető még a tojásfestés, hiszen Törökkoppányban él és dolgozik Berta Katalin, nemzetközileg is ismert tojásfestő művész. Ezen kívül érdekességként megemlíthetők még a törökkori emlékek is. Egyrészt ezen a környéken játszódik Fekete István a *Koppányi Aga testamentuma* c. regénye, másrészt a falu határában található egy régió kút (török kút). Látható tehát, hogy a Balatontól ilyen távolságban már érdemi turizmusról nem beszélhetünk, és a helyiek vízióiban egyfajta balatoni háttérországgként jelenik meg a térség. Bár voltaképpen már most is megtalálta a helyét és a funkcióját a település, hiszen mint az előzőekben említettem sok külföldi és magyar is vásárolt házat a környéken, amiket nyaralóként használnak.

A természeti erőforrások kapcsán meg kell még említenünk azt is, hogy a faluban egy amerikai cég földgázmezőt is feltárt (két kúttal), és 2003-tól jelentős, évi majd 20 milliós forintos iparüzési adót fizetett, ami a falu több mint 200 milliós költségvetésének jelentős részét tette ki⁹. Azonban a kutak apadása miatt ez a bevételi forrás 2009-re kevesebb, mint tizedére csökkent.

A falu foglalkoztatottsági viszonyairól elmondható, hogy a munkavállalók jelentős része ingázik, a legtöbben hagyományosan Tabra, azon belül is elsősorban a Flextronics üzemébe járnak dolgozni. Az üzemben foglalkoztatottak száma azonban már jóval a 2008 végén kibontakozott válság előtt csökkenni kezdett, így 2009 nyarán már alig 1200–1300 ember volt állományba. Ezen kívül a már említett Koppányvölgye Mezőgazdasági Rt. foglalkoztat még összesen mintegy 40 embert a térség munkavállalói közül, valamint a 2004-ben egy magánvállalkozó által épített 100 férőhelyes Koppányvölgye Idősek Otthona kb. 30 főt, amely konyhájával a falu szociális étkeztetéséhez is biztosítja a háttérrel. A faluban mintegy 20–25 faluban élő nyugdíjashoz szállítanak napi rendszerességgel meleg ételt az otthon konyhájáról, de a környező falvak egy része is itt vásárolja meg az ebédet a rászorulóknak, akik az önkormányzatok támogatásával jellemzően 200–300 forint között napi térítési díjat fizetnek¹⁰.

A településen egyébként az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató egyértelműen (polgármesteri hivatal és a körjegyzőség, iskola, óvoda, közmunka program). Az iskolában és az óvodában összesen 23 fő dolgozik, ebből 13 tanító és tanár, 2 óvónő, 2 dajka,

⁹ Az éves költségvetés főösszege 2009-ben mintegy 230 millió forint volt – ifj. Varga György szóbeli közlése alapján.

¹⁰ Bár nem tisztom a konyhát minősíteni, de azért annyi azért kénytelen voltam megállapítani, hogy az étel minősége nem volt teljesen kifogástalan. Az is előfordult, hogy a hallgatóim egyszerűen nem ették meg a feltálat ebédet. Ennek oka részben a gyerekkoromra emlékeztető, a mai városi fiatalok részéről teljes elfogadhatatlan receptúrára és ízvilágra vezethető vissza, részben pedig a nem igazán friss alapanyagok használatára.

a többi takarító és karbantartó, valamint van egy titkár.¹¹ Ezen túlmenően a közmunka programban jellemzően 10–12 embert tudnak foglalkoztatni.¹² A falu ezen kívül könyvtárat és helytörténeti gyűjteményt is üzemeltet, de ezek kezelése egyben az egyik falugondnok feladata. Bár mindez nem olyan nagy feladat, lévén sem ennek a gyűjteménynek, sem a templomban található kisebb helytörténeti gyűjteménynek nincs jelentős látogatottsága.

A 21. század kommunikációs adottságai kapcsán mindenképpen meg kell említenünk az internetet is: a helyiek életének ugyanis fontos elemévé vált az internet, mely az egész faluban ingyenesen rendelkezésre álló WIFI hálózattal érhető el. Mindezt magunk is élvezhettük, hiszen a magunkkal vitt laptopot teljesen szabadon használhattuk. Bár persze felmerül az emberben a kérdés, hogy a helyiek mennyiben élvezik e szolgáltatás előnyeit.

Mint korábban már említettük, a térség közlekedési helyzete egyszerűen kedvező és kedvezőtlen. Bár a forgalmas főutaktól távol helyezkedik el, de a meglévő úthálózat mentén mindkét megye irányában találunk a közelben városokat: Kaposvár, Tab és Tamási egyaránt nagyjából 20 kilométerre fekszik. Ráadásul nem csak személygépjárművel, hanem menetrend szerinti autóbuszsal is könnyen megközelíthetőek e települések: hétköznap Kaposvárra 3, Siófokra 2,5¹³, Tamásiba 6, Tabra 7,5 járatpár közlekedik. Az autóbusz-közlekedés igazi hátránya a menetdíjak színvonalában keresendő: felmérésünk idején Kaposvárra, Tabra és Tamásiba is 400 forintba került a teljes árú menetjegy, ami 2010. február 1-jétől 460 forintra emelkedett. Vagyis az oda-vissza útra számolt költséggel két személyre számolva már gazdaságosabb személygépjárművel utazni. Persze mindez országos probléma: sokszor egyszerűen nem éri meg a közforgalmú közlekedést választani. A közlekedési lehetőségek megítélése egyébként a térség polgármestereinek véleménye alapján meglehetősen vegyesnek tekinthető. A közlekedési szempontból kedvezőbb fekvésű Szorosadon inkább elégedettek a menetrenddel és a társaságok hozzáállásával (a menetrendi egyeztetéseken konstruktívan állnak a felmerült kérésekhez), míg a zsákfalunak számító Somogydöröcskén és Értényben inkább kritikát fogalmaztak meg interjúalanyaink.

Törökkoppányi mindennapok

Lakásviszonyok

Az emberek hétköznapjait alapvetően befolyásolja, hogy milyen körülmények között él, értve ez alatt a család vagy háztartás méretét, a lakás vagy ház műszakai állapotát, a felszereltségét, az infrastrukturális ellátottságát, az épület környezetének állapotát. Törökkoppányon összesen 88 háztartást tudtunk felmérni, mely adatok elemzése véleményem szerint a térség egészét jól jellemző eredményeket mutat. Egyrészt tapasztalhattuk, hogy a háztartások nagyobb része 1 vagy 2 fős méretű (30–30%). Az ennél nagyobb méretű háztartások részesedése már jóval kisebb, bár némileg meglepő módon majdnem azonos

¹¹ Kurucz Tibor szóbeli közlése alapján.

¹² Ifj. Varga György szóbeli közlése alapján.

¹³ Napi 2, ill. 3 járat van irányonként.

arányban vannak jelen az ennél nagyobb (3, 4, valamint az 5 fős) családok. Azonban annyit érdemes megjegyeznünk, hogy több esetben az összeírt fiatal felnőttek csak a bejelentett állandó lakcímük szerint élnek a faluban, de életvitelszerűen már nem ez a település az otthonuk.

A lakosság összetételének vizsgálatakor kíváncsiak voltunk arra is, hogy honnan származnak az itt élők. Megállapíthattuk, hogy a megkérdezettek valamivel több, mint fele (52%) számít „öslakos” törökkoppányinak, a többiek mind beköltöztek, bár nagyobb részük már több mint 20 évvel ezelőtt (gyermekként vagy fiatal felnőttként) került a faluba. Tapasztalhattuk azt is, hogy jóllehet a beköltözők száma némi növekedést mutat az utóbbi évtizedekben, de azért markáns bevándorlási hullámról, és így a Kaposvár környéki szuburbanizáció beszűrődéséről nem beszélhetünk. A beköltözők többsége a környező településekről származik (Koppányszántó – 12 fő, Szorosad – 4 fő, Kaposvár – 3 fő, Somogyegres – 3 fő, Bonnya – 3 fő, Somogydöröcske – 2 fő, Andocs – 2 fő, Értény – 2 fő), kisebb részük pedig az ország különböző részeiből (Budapesttől Miskolcig). A költözés oka a legtöbb esetben a házasságkötésre vezethető vissza. Érdekességként rákérdeztünk arra is, hogy tervezik-e a közeljövőben az elköltözést. A megkérdezettek 84,4%-a nyilatkozott nemlegesen, és mindössze 12,9%-a tervezi a költözést. Céltelepülésként többnyire csak általánosságban a városokat, ritkábban egy konkrét közeli nagyvárost (többnyire Kaposvárt) adtak meg.

Vizsgálatunk szempontjából sokkal fontosabb volt azonban a lakóépületeknek a felmérése. A házak átlagos alapterülete (átlag 84,7 m²) és az átlagos szobaszáma is meglehetősen magas értéket mutat (2,87 szoba/ház). A felmért ingatlanok között nem is találtunk 2 szobásnál kisebbet, és az újkori vidéki hagyományoknak megfelelően viszonylag magas a 4 vagy annál több szobás házak aránya (17,2%). A házak fürdőszobával való felszereltsége is jónak mondható, a háztartások mindössze tizede nem rendelkezik tisztálkodásra alkalmas hellyel. Egyértelműen elmondható tehát, hogy az országSZerte tapasztaltaknak megfelelően Törökkoppányban építkezési szokásaiban is jól érződött az 1970–80-as években a háztáji gazdálkodásból származó többletjövedelem, és az ennek következtében jelentősen javuló életszínvonal, amit az 1980–1990-es éveken többek között Andorka Rudolf és Lammel Annamária is elég részletesen bemutatott (Andorka R., 1996, Lammel A., 1984, Valuch T., 2005).

Építőanyagukat tekintve a lakóházak többnyire téglából készültek (55,8%). Manapság már viszonylag kevés a tisztán vályog- vagy tömés ház¹⁴ (12,8%), viszont magas a vegyes építőanyagból készült házak aránya (31,4%). Sokaknak tehát csak arra volt pénze az utóbbi évtizedekben, hogy az új házat vegyesen rakott vályog- és égetett téglából¹⁵ építsék fel, illetve a korábbi vályogházat többé-kevésbé felújítsák (aláfalazás, új helységek hozzátoldás az épülethez, egyes falak kicserélése stb.), de teljesen új téglaház építésére már sokszor nem volt lehetőségük. A vályog- és tömés házak alacsony arányánál fontos tényezőként kell figyelembe vennünk, hogy az ilyen technológiával épült házak gyorsan pusztulnak, ha lakatlanná válnak, vagy elhanyagolják őket. A helyiek beszámolóí szerint

¹⁴ A vályogház pelyvás sárból készített téglából készült, míg a tömés házak építése során a pelyvás sarat zsaluzat közé tömve építették a házak falát.

¹⁵ A 20. században elterjedt építkezési mód szerint két sor vályogtéglát követte egy sor égetett téglát (Néprajzi Lexikon 1982).

akár néhány éven belül teljesen tönkre is mennek. Összességében megállapítható tehát az, hogy Törökkoppányon nagyon előrehaladott állapotban van a Mendöl Tibor által már az 1920–30-as években leírt uniformizálódás, amely során a korábbi hagyományos (és nem mellesleg helyben található) építőanyagok helyett új anyagok használatával jár, ráadásul a házak külső megjelenése is jellegtelenné, a korábban erre a tájegységre jellemző hagyományokat teljesen nélkülözővé vált (Mendöl T., 1928). Az egész környéken voltaképpen csak a már korábban említett Somogydöröcske rendelkezik sajátos és egyedi épületállománnyal. Törökkoppányban nagyítóval kell keresnünk a régi parasztházakat, melyek persze ma már többnyire nyaralóként funkcionálnak, mert az itt házat vásárlókat ezek az épületek sokkal inkább megfogják.

Mindezekon túlmenően a háztartásokra vonatkozó kérdések között szerepelt még az is, hogy foglalkoznak-e még földműveléssel? Felmérésünk során igazolódtak az interjúk során elhangzott állítások, hiszen a háztartások alig több mint felében (55%) folytatnak valamilyen mezőgazdasági tevékenységet, ami meglehetősen alacsony értéknek tűnik annak fényében, hogy helyben szinte alig van munkalehetőség. Bár kétségtelen, hogy aki más településre jár napi rendszerességgel dolgozni, annak napi időbeosztásába már nehezen férne bele a kisegítő tevékenységként végzett földművelés és/vagy állattartás (bár ez utóbbi szinte már teljesen hiányzik, inkább csak konyhakerti növénytermesztésről és gyümölcsstermesztésről beszélhetünk), ráadásul a konyhára szükséges zöldség- és gyümölcsfélék ma már minden nagyobb boltban, diszkontban, hipermarketben megvásárolhatók, esetenként kifejezetten alacsony áron, így a termelés gazdaságtalanná vált. Ezen kívül néhányan még foglalkoznak szántóföldi műveléssel is, aminek következtében az egy földműveléssel még foglalkozó háztartásra jutó művel földterület ugyan nagyonak tűnik (5,3 hektár), de az értékek szórása meglehetősen szélsőséget: 10 hektárnál nagyobb területtel mindössze 5 család gazdálkodik, 1–10 hektár közötti területen pedig 15. A többi háztartásban jellemzően már csak a házhoz tartozó pár száz négyzetméternyi területet művelik. Vagyis összességében megállapítható, hogy egyre inkább városias életmódot élnek az itt élők.

Jövedelmi viszonyok

Felmérésünk során először is közvetlenül rákérdeztünk a háztartások egy főre jutó jövedelemszintjére. Sávos jövedelemhatárokat megadva válaszolhattak a megkérdezettek az egy főre jutó havi nettó átlagjövedelem alapján, tapasztalataim szerint így még viszonylag nagy arányban hajlandóak az emberek nyilatkozni anyagi helyzetükről. Másrészt a személygépjármű ellátottságot is vizsgáltuk, melynek fajlagos értéke közvetett módon jellemzi egy adott csoport jövedelmének átlagos színvonalát. Az egy főre jutó jövedelmet vizsgálva viszonylag magas értéket tapasztaltunk, hiszen a háztartások többsége 50–75 ezer forint közötti fajlagos havi nettó jövedelemről számolt be (1. táblázat). Ennél több mint 10 százalékponttal alacsonyabb (27%) a 25–50 ezer forintos kategóriába eső megkérdezettek aránya, valamint minden ötödik megkérdezett (20%) vallott be 75 ezer forintnál magasabb egy főre jutó havi jövedelmet. Az első ránézésre kedvezőnek tűnő adatok hátterében azonban az egy- és kétfős háztartások magas aránya, vagyis az e háztartásokban élő nyugdíjasok esetében a fajlagos érték relatíve magas értéket mutat. Minél többen élnek ugyanis egy háztartásban, jellemzően annál alacsonyabb az egy főre jutó jövede-

lem. Különösen feltűnő, hogy milyen alacsony a magas fajlagos jövedelemmel rendelkező háztartások aránya a 3 és több fős háztartásokban, amit egyértelműen a mérsékelt gyermekvállalási kedv egyik alapvető okaként azonosíthatunk. A jövedelmi viszonyokat jól jellemzi az egyik interjúalanyunk megállapítása, mely szerint városon ennyi pénzből néhányan már éhen halnának.¹⁶

1. táblázat

Az egyes háztartás típusok megoszlása az egy főre jutó havi nettó jövedelem alapján (%)

	1 fős háztartások	2 fős háztartások	3 és több fős háztartások
25 ezer forint alatt	7,7	3,9	8,6
25–50 ezer forint	3,8	5,9	14,3
50–75 ezer forint	7,7	15,7	42,9
75 ezer forint között	42,3	49,0	22,9
Nem tudja, nem válaszolt	38,5	25,5	11,4
Összesen	100,0	100,0	100

Szerkesztette: Szabó Sz.

A személygépjármű tulajdonlást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy viszonylag sok háztartásban található személygépjármű (a felmért háztartások 45,5%-ában), és annak fajlagos értékét vizsgálva is magas, bár az országos átlagtól némileg elmaradó értéket kapunk (Törökkoppányban 270, országosan 300 személygépjármű jut 1000 főre). A háztartások mérete szerint itt is markáns különbséget tapasztalhatunk, vagyis minél népesebb egy háztartás, annál inkább jellemző a személygépjármű megléte (2. táblázat). Tehát hiába magasabb a kisebb háztartásokban az egy főre jutó jövedelem, a személygépjármű tulajdonlást mindez nem befolyásolja. A még aktív szülőkkel (vagy szülővel), valamint gyermekkel (vagy gyermekekkel) rendelkező háztartások esetében ugyanis jobbra elengedhetetlennek tűnik a személygépjármű birtoklása. Mindez a közlekedési szokásaikat, és így a közforgalmú közlekedési eszközök igénybevételét is alapvetően befolyásolja. A személygépjárművel rendelkezők bevallásuk szerint viszonylag sokat, átlagosan havonta mintegy 660 km-t használnak személygépjárművüket, vagyis többségében nem csak a településen belüli utazásra használják, hanem a környező nagyobb városokba is gyakran járnak.

2. táblázat

A személygépjármű tulajdonlás megoszlása háztartásméret szerint (%)

	1 fős háztartások	2 fős háztartások	3 és több fős háztartások
Rendelkezik személygépjárművel	19,2	33,3	80
Nem rendelkezik személygépjárművel	80,8	67,7	20
Összesen	100,0	100,0	100

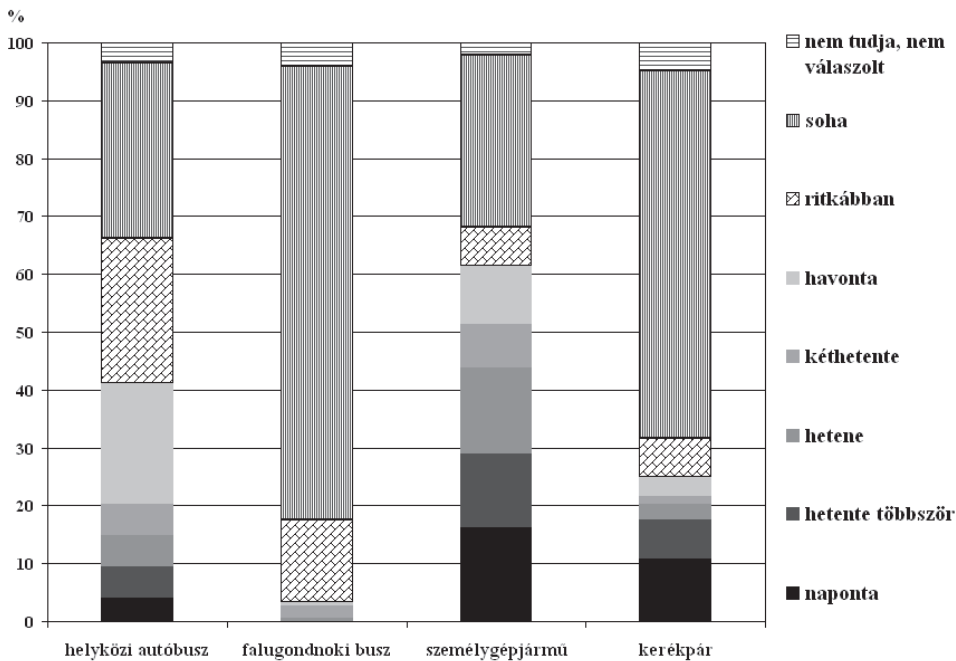
Szerkesztette: Szabó Sz.

¹⁶ Gyenis István szóbeli közlése alapján.

Közlekedési szokások

Mivel saját kutatási területem alapvetően az emberek közlekedési szokásainak vizsgálata, ezért Törökkoppány esetében is igyekeztem minél alaposabban feltárni e szociálgeográfiai alapfunkció jellegzetességeit. Az előzetes várakozásimnak megfelelően tapasztalhattam, hogy legnagyobb gyakorisággal a személygépjárművet használják a megkérdezettek (naponta vagy hetente többször a megkérdezettek 29%-a), de a hetente legalább egyszer személygépjárművel utazókat figyelembe véve már a megkérdezettek majd 45%-áról beszélünk (2. ábra). Ehhez képest a helyközi autóbuszjáratokat meglehetősen alacsony gyakorisággal használják. Meglepő az is, hogy a kötet bevezető tanulmányában részletebben bemutatott falugondnoki szolgáltatást (ellentétben más aprófalvas térségek településein tapasztaltakkal, ahol nem egy esetben kifejezetten kedvelt és közismert szolgáltatás), szinte alig ismerik, és így alig használják: a megkérdezettek majd 80%-a még soha nem utazott a falugondnoki busszal.

A települést érintő menetrend szerinti autóbuszjáratokat üzemeltető szolgáltatókkal alapvetően elégedettek az emberek. 5 fokozatú skálán haladva adhattak válaszokat a megkérdezettek, mely végeredményeként 10%-a adott nagyon jó, 52,7%-a jó, 21,9% közepes, 2,7%-a rossz minősítést, míg nagyon rossz minősítést senki sem adott (a fennmaradó 12,3% nem válaszolt).

Szerkesztette: Szabó Sz.

2. ábra: Az egyes közlekedési módok használatának gyakorisága a megkérdezettek körében

Tapasztalataim szerint ennek oka a település közlekedésföldrajzi helyzetében keresendő, hiszen a megyehatárhoz közeli fekvés, Törökkoppány esetében, a kivételesen jó úthálózati kép miatt kifejezetten előnyös, hiszen Somogy és Baranya megye felé is vannak járatok, márpedig Kaposvár és Tab mellett Tamási is széles körű központi funkciókkal rendelkezik. Ennek ellenére azért megfogalmaztak némi kritikát a szolgáltatókkal szemben, elsősorban az autóbuszok menetrendjét illetően. A menetrenddel a megkérdezettek több mint negyede (28,6%) volt elégedetlen. A kifogások többsége arra vonatkozott, hogy nem járnak elég gyakran az autóbuszok, valamint sokan már előre félnek attól, hogy a hétfélig menetrendet ritkítani fogják a jövőben. Néhányan kifogásolták, hogy a környező városokba (Tamási, Kaposvár, Siófok) nem lehet egyszerűen és gyorsan eljutni (ez részben menetrendi, részben útvonalbeli problémaként is felmerült). A viszonylagosan kedvező megítélés persze arra is visszavezethető, hogy nem túl nagy gyakorisággal használt közlekedési módról van szó, márpedig a korábbi kutatásaim során is gyakran tapasztaltam, hogy a ritkán használt közlekedési eszközzel/móddal szemben az utasok kevésbé fogalmaznak meg negatív kritikát (Szabó Sz., 2009).

Az utazási szokások kapcsán mindenképpen szót kell ejtenünk az ingázásról is. A megkérdezettek közül 27 fő ingázik más településre munkavállalási és/vagy tanulási céllal (ebből 6 fő tanul). A legnépszerűbb céltelepülések: Kaposvár (8 fő), Tab (3 fő), Iregszemcse (3 fő) Tamási (2 fő), Szorosad (2 fő). Mindez némi átrendeződést mutat a 2001. évi népszámlálás adataihoz képest: elsősorban Kaposvár szerepe növekedett meg, ezzel szemben Szorosad szerepe jóval kisebb a mintánkban (ebben persze szerepet játszhat az is, hogy a felmérés idején folyó mezőgazdasági munkák miatt az ott dolgozók kisebb valószínűséggel kerültek be a mintába).

Mivel a céltelepülések között nagyobb távolságban található települések is vannak, ezért nem meglepő, hogy a lakóhely és a munkahely közötti utat átlagosan 51,5 perc alatt teszik meg (az átszállásból adódó esetleges várakozási időt is figyelembe véve). Ezt az utat a megkérdezett ingázók 50%-a busszal, 30%-a személygépjárművel teszi meg (a többiek vagy nem válaszoltak, vagy motorral mennek a környező településekre dolgozni).

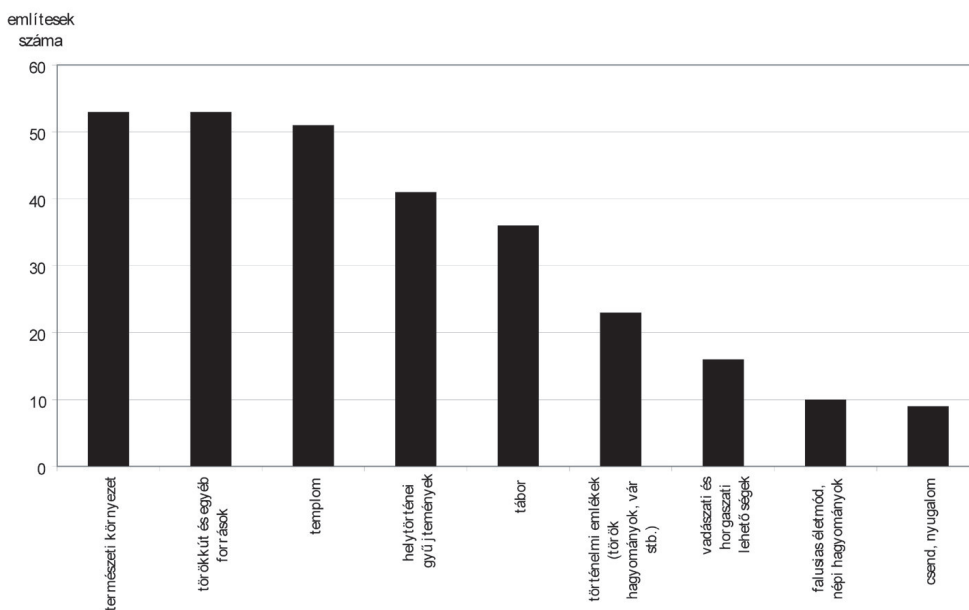
Önértékelés és jövőkép

Mint láthattuk tehát, Törökkoppány meglehetősen kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetben van, ami egybecseng az általunk megkérdezettek véleményével is: a kérdésünkre adott válaszokban az 5 fokozatú skálán többségük (58,1%) rossz vagy nagyon rossz minősítést adott, és a közepes minősítést adók aránya is magas (35,1). Mivel mindez megfelelt előzetes várakozásainknak, ezért igyekeztünk a sokak által egyik lehetségesnek tartott kitörési lehetőséget, vagyis a turizmusban rejlő lehetőségeket alaposabban is megvizsgálni. Bár már itt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy magam nem tartom csodafegyvernek a turizmust, mellyel minden problémát kezelni lehet. Törökkoppány esetében sem gondolom, hogy gyógyfürdőt vagy éppen wellness-hotelt kellene építeni. Felmérésünk során mindössze reagálni szerettünk volna arra a nagyon homályos turizmus-fejlesztési elképzelésre, mely néhány helybeli vezető fejében megfordult. Az mindenesetre megállapítható, hogy a lakosság körében kifejezetten pozitívnak nevezethető a hozzáállás a tu-

risztikai fejlesztésekkel kapcsolatban, hiszen a megkérdezettek majd' négyötöde (79,1%) nyilatkozott úgy, hogy alapvetően támogatná a turizmus fejlesztését (nemmel válaszolt 19,6%, nem válaszolt 1,4%). A viszonylag kevés elutasító vélemény kapcsán jellemezően az alábbi érvek merültek fel:

- nincs elég látnivaló a turistáknak, nincs elég programlehetőség, nincs közösségi élet,
- félnek a turizmussal járó nagyobb nyüzsgéstől,
- nem megfelelő a környezet.

Természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy e negatív vélemények meglehetősen alacsony gyakorisággal fordultak elő. Az érem másik oldalát vizsgálva arra is rákérdeztünk a kérdőívben, hogy mely látnivalókat, turisztikai attrakciókat tartják említésre méltónak a településen, illetve annak közvetlen környezetében. A megkérdezettek részben a települést övező természeti környezetet tartják a turisták számára is vonzó tényezőnek (természet, erdők, vadászati és horgászati lehetőségek, források és kutak), de nagy (talán túlságosan is nagy) hangsúly helyeznek az épített örökségre, valamint a történelmi emlékekre (templom, törökkút, vár, törökkori emlékek) (3. ábra). Sokan említették a templomban és a külön épületben elhelyezett helytörténeti gyűjteményeket, de meglepő módon kevésszer említették csak a falusi csend és nyugalom vonzerejét, valamint a meglévő falusi (vagy legalább annak nevezhető) hagyományokat (népviselet, népdalkör, tojásfestés stb.).

Szerkesztette: Szabó Sz.

3. ábra: A megkérdezettek által említett turisztikai attrakciók az említések gyakorisága szerint

Összességében annyit mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a megkérdezettek érzékelhetően túlértékelik a kézzel fogható attrakciót. Ezek alapján a jövőbeli turisztikai

fejlesztések megalapozásához fontos lenne terjeszteni azt a nézetet a lakosok körében, hogy a turistákat kifejezetten vonzza a természeti környezet, a csend- és nyugalom, vagyis maga a falusi környezet. Ráadásul nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy a település környezetében számos olyan egyéb programlehetőség van (vadászat, balatoni fürdőzés, igali fürdő, Kaposvár belvárosa stb.) melyekhez megfelelő háttérországot (egyfajta bázist) szolgáltathat a Koppány-völgyének aprófalvas térsége.

Természetesen mindehhez szükséges lenne megfelelő szálláskínálatot kialakítani. A természeti környezet adottságainak (az ország egyik legnagyobb összefüggő erdeje található a falu határában, valamint a pannon-dombvidék semmihez nem fogható látványa is kiemelhető ezek közül) a kiaknázásához kezdetnek akár már egy közepes kapacitású turistaszállás is megfelelő lenne (amit korábban az iskola régi épületében az önkormányzat el is kezdett kialakítani, de forráshiány miatt a beruházás leállt). Ezen kívül a településen nyaralóépülettel rendelkezők (sokszor külföldi állampolgárok, akik csak néhány hetet töltenek itt) házaik is rendszeresen ki lehetne adni, ha egy operátorszolgálat ezt szervezné (amikor nem tartózkodik a faluban a tulajdonos, akkor kiadnák turistáknak a nyaralókat, a bevételen pedig osztozkodhatna a tulajdonos és az operátorszolgálatot üzemeltetője). Hosszabb távon pedig szóba jöhet a helyiek házaiknak a kihasználása (fizető vendéglátás formájában). Ez utóbbi kapcsán rákérdeztünk arra is a kérdőívben, hogy hajlandók lennének-e szállásadóként részt venni a falusi turizmusban. Első nekifutásra kedvezőnek nevezhető, hogy a megkérdezettek jelentős része (40,1%) nyilatkozott pozitívan, és csupán 55,1% volt elutasító (a maradék 4,8% nem válaszolt). Természetesen az ehhez szükséges ismeretek megszerzése, valamint a házak átalakításának költsége a pozitívan nyilatkozók nagyobb részét valószínűleg eltántorítaná a konkrét beruházástól, de feltehetőleg még így is maradna néhány vállalkozó szellemű család, ha megfelelő támogatást kapna az önkormányzattól (információk továbbítása, pályázati lehetőségek felkutatása, hirdetési felület biztosítása a honlapon stb.).

A felmérés során elemeztük a lakosok környezetvédelemmel kapcsolatos magatartását és attitűdjét is. Kiindulásként kíváncsiak voltunk arra, hogy milyenek ítélik meg a környezet állapotát. A válaszokat itt is 5 fokozatú skálán határoztuk meg (nagyon rossz, rossz, közepes, jó, nagyon jó) és végeredményként többségében közepes (46,6%) és jó (43,9%) minősítést adtak. Hiányosságként legtöbbször a szennyvízelevezést, valamint a hulladékgyűjtés kapcsán a konyhában és a kertben keletkező egyéb szerves hulladék elhelyezésének problémáját említették. Mivel a faluban éppen a felmérést megelőző időszakban készítették elő a szelektív hulladékgyűjtés bevezetését, ezért külön rákérdeztünk arra is, hogy hajlandók lennének-e a megfelelő rendezési elvek szerint szelektíven gyűjteni, és a kihelyezett hulladékgyűjtő szigeteken elhelyezni a háztartásban keletkező hulladékot. Mint a válaszokból kiderült, a megkérdezett döntő többsége (90%) szívesen venné a szolgáltatás bevezetését, és hajlandó lenne ilyen módon gyűjteni a hulladékot, vagyis alapvetően pozitívan ítélnék meg a hulladékgyűjtő szigetek megjelenését.

Bár a szennyvízhálózat kiépítése nincs napirenden (az Európai Unió irányában tett vállalásunk e térségre az alacsony lélekszám miatt nem vonatkozik, másrészt a korábban leírtaknak megfelelően a könyék egy településének önkormányzata sem tudná vállalni a beruházáshoz szükséges önrészt), de az érdekesség kedvéért az ezzel kapcsolatos véleményüket is vizsgáltuk. Előzetesen várakozásunkhoz képest meglepőnek nevezhető, hogy a szennyvízhálózat kiépítését is alapvetően támogatnák a helyiek (68% választott igennel, 29,3% nemmel, a többiek nem válaszoltak).

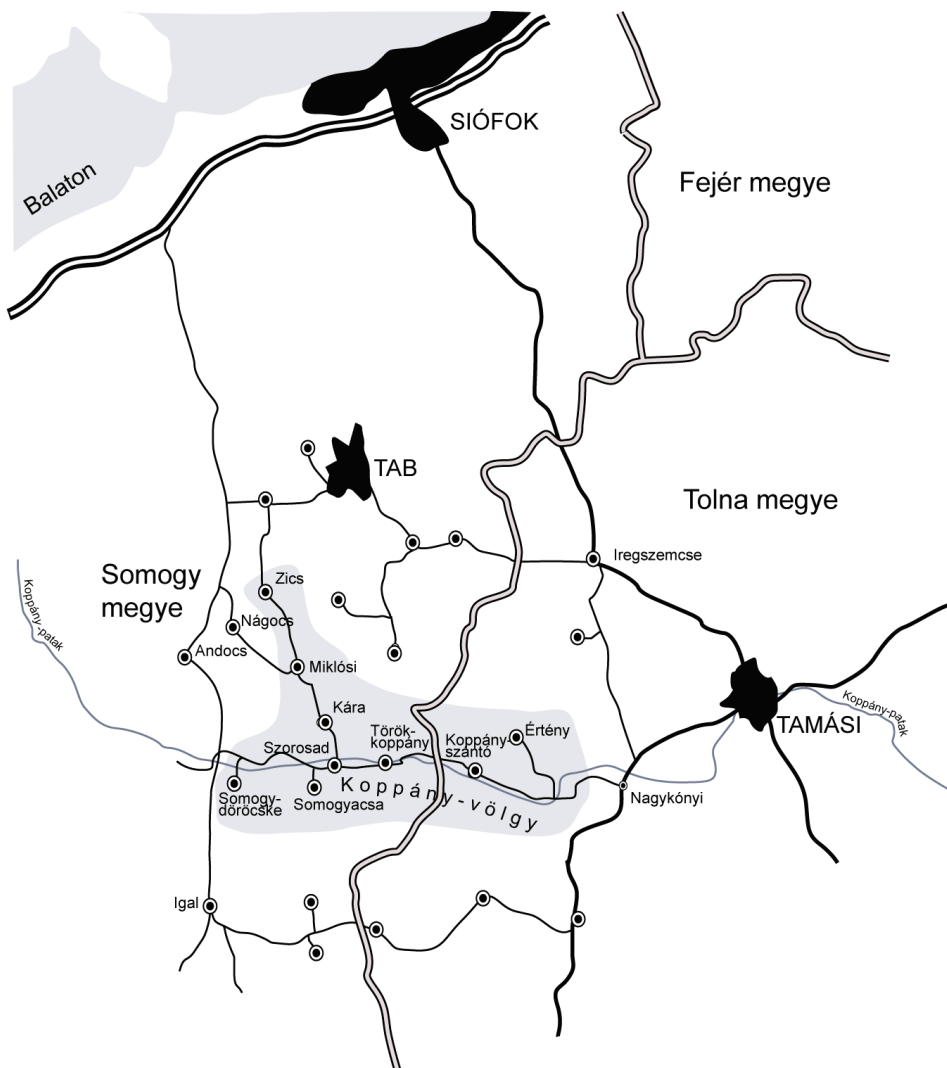
Az esetleges beruházás kapcsán arra is rákérdeztünk, hogy mennyi pénzt szánnának erre a célra. A válaszok szerint a rezsiköltségben keletkező havi többletet általában néhány ezer forintban tolerálnák (átlagban kb. havi 3 ezer forintot), magához a beruházáshoz kapcsolódó önrészre pedig átlag kb. 100 ezer forintot. Azonban fontos megjegyeznünk, hogy konkrét összeget csak viszonylag kevesen adtak meg, és az összegek is nagy szórást mutatnak. Ennek ellenére érdekes módon az átlagként kapott értékek megfelelnek az országosan alkalmazott önrésszel (jellemzően 80–100 ezer forint közötti rákötési díjat szoktak kérni, és a vízdíjat is jellemzően pár ezer forinttal emeli meg a csatornadíj bevezetése). Mivel a falu lakosságának egy része számára nyilvánvalóan megterhelő lenne a rákötési költségek egy összegű kifizetése, ezért rákérdeztünk a részletfizetési lehetőségként felmerülő lakástakarékpénztári szerződésekre is (az ország több pontján alkalmazott eljárás mód szerint a háztartások ilyen szerződést kötnek, így havonta csupán 2–3 ezer forintot kell befizetni néhány éven keresztül, és így biztosítják a bekötés önköltségét). Ezzel a lehetőséggel a csatornaépítést támogatók 75%-a élne, vagyis alapvetően támogatott megoldási forma lehetne.

Törökkoppány vonzáskörzete

Visszatérve vizsgálatunk tárgyához, nézzük meg egy kicsit alaposabban a törökkoppányi vonzáskörzethez tartozó településeket. Mint azt már említettük, Törökkoppány a környezetében fekvő 8 település részleges központjaként funkcionál, összesen mintegy 2700 lakost ellátva (4. ábra). Szorosabb kapcsolat a körjegyzőséghez tartozó településekkel (Kára, Somogyacsa, Somogydöröcske, Szorosad) alakul ki, ezen belül is elsősorban Szorosaddal és Kárával, mely falvakkal a falugondnoki szolgálatot is közösen üzemeltetik. A többi település (Értény, Koppányszántó, Miklósi, Zics) is fizet persze hozzájárulást egyes közösen szervezett feladatok ellátásához (például az iskola működtetéséhez¹⁷).

Ez utóbbi azért is kardinális kérdés, mert az intézménynek a fenntartása így a törökkoppányi önkormányzat költségvetésének negyedét teszi ki. Látható tehát, hogy a kedvező közlekedéscsoporthoz tartozó települést, a tamási kistérséghez tartozó Értényt és Koppányszántót is kiszolgálja. A közelben fekvő falvakra gyakorolt vonzerő mértéke azonban településenként változó. A vonzáskörzet peremén elhelyezkedő települések már gyakran nem ide járatják óvodába a gyerekeket – Zics és Értény –, valamint egyes falvakból az iskolás korúaknak is csak egy része jár a törökkoppányi iskolába – Zics és Koppányszántó. Egyes települések pedig még a háziorvosi ellátást is Törökkoppánytól függetlenül oldják meg – Zics és Miklósi. A hétvégi ügyeletet tekintve már nagyobb az együttműködés, hiszen azt a térség 11 települése közösen oldja meg. A rendelővel rendelkező települések rotációs rendszerben vállalják az ügyeletet. Ezen kívül szükség szerint a tabi ügyelet is fogadja a betegeket.

¹⁷ Az iskola fenntartás nehézségeit mutatja, hogy Törökkoppány éves költségvetésének (kb. 230 millió forint volt 2009-ben) csak az általános iskola működtetése több mint negyedét teszi ki. Nem véletlen tehát, hogy a környező települések iskoláit felszámolták, és Törökkoppányba járatják a gyerekeket.

Szerkesztette: Szabó Sz.

4. ábra: Törökkoppány vonzáskörzete: a Koppány-völgy

Általánosságban elmondható a vonzáskörzetbe tartozó településekről, hogy a lélekszámuk nagyon alacsony, az elöregedés pedig Törökkoppányhoz hasonlóan, esetenként még annál is erőteljesebben megfigyelhető folyamat (3. táblázat). Ráadásul a természetes szaporodás és a vándorlási mérleg is minden településen negatív. A kedvezőtlen demográfiai helyzetet mutatja, hogy pl. Somogydorócskén legutóbb 3 éve született gyerek, de Értény kivételével a többi településen is csak 1–2 gyermek születik évente (1. táblázat).

3. táblázat

Törökkoppány és vonzaskörzetének fontosabb népmozgalmi mutatószámai

	Lakó- népesség évközepe száma, 2008	Természetes fogyás (ezrelék), 2008	Vándorlási mérleg* (ezrelék), 2008	Tényleges fogyás (ezrelék), 2008	14 év alattiak aránya (%)**	60 év felettiak aránya (%)**	Regisztrált munka- nélküliek száma, 2008. 2. negyedév
Értény	776	-6,4	-2,6	-9,0	26,0	18,2	87
Kára	55	-18,2	-18,2	-36,4	12,5	28,1	2
Koppányszántó	344	-17,4	-8,7	-26,2	15,9	28,9	41
Miklósi	238	-16,8	-16,8	-33,6	14,6	32,1	7
Somogyacsa	159	-12,6	-106,9	-119,5	10,6	36,7	24
Somogydöröcske	156	-19,2	-51,3	-70,5	14,9	24,0	13
Szorosad	94	0,0	-42,6	-42,6	11,2	31,9	7
Zics	368	-13,6	-13,6	-27,2	16,5	21,5	48
Törökkoppány	487	-51,3	24,6	-26,7	11,0	36,5	23
Összesen	2677	-19,1	-12,0	-31,0	17,2	26,8	252

Szerkesztette: Szabó Sz., TEIR adatok alapján

* az állandó és az ideiglenes vándorlások összege alapján

** az állandó népességhez viszonyított arányuk

A településeken tartózkodó népesség számát persze emeli még néhány, a korábbiakban Törökkoppány kapcsán is említett tényező. Egyrészt e falvak többségében is jelentős számban vásároltak házat külföldiek (hollandok, németek, angolok vegyesen), akik nyáron itt töltik pár hetes szabadságukat. Bár néhány külföldi család már véglegesen ideköltözött. A kedvező természeti környezet mellett a németek betelepülését elősegítette az is, hogy a térség településeinek egy része sváb hagyományokkal is rendelkezik, így a helyiek egy része még tud egy kicsit németül. Bár inkább jellemző, hogy a beköltözők tanulnak meg magyarul. Jómagam is beszéltem olyan beköltözött némettel, aki már egészen jól tudott magyarul. Másrészt jelentős vonzerőt jelent az is, hogy az itteni lakóingatlanok a nyugat-európai árszínvonalhoz képest kifejezetten olcsók. Ahogy egyik interjúalanyuk megfogalmazta: az itt házat vásárolók otthon ennyi pénzből még garázst sem tudnának venni.¹⁸

A falvak gazdasági helyzete finoman szólva is elég bizonytalan: a helybeli foglalkoztatás néhány kivételtől eltekintve minimális, az is inkább csak az önkormányzat nyújtotta lehetőségekre korlátozódik, a magánszféra alig van jelen a térségben. Ennek megfelelően a foglalkoztatottak jelentős része ingázó: a 2001. évi népszámlálás adatai szerint a foglalkoztatottak 68%-a (425 fő) dolgozott más településen, ezek közül is a többség Tabra (173 fő), Tamásiba (57 fő), Nagykönyiba (35 fő) és Nágocsra (32 fő) jár dolgozni. A mikrotérségen belül egyedül Szorosadra ingáztak jelentős számban (40 fő), azok többsége is Törökkoppányról. Tehát e téren is megállapítható, hogy Törökkoppány központi funkciói meglehetősen hiányosak, hiszen kevesen (12 fő) dolgoznak a faluban a környező településen élők közül. A kérdőíves felmérésünk és interjúink adatai a 2001-es adatokat egyértelműen alátámasztották, vagyis e téren nem történt érdemi változás az eltelt majd

¹⁸ Gyenis István szóbeli közlése alapján.

egy évtizedben (legfeljebb az ingázók száma csökkent valamelyest a gazdasági válsághoz kötődő elbocsátások miatt). Az ingázás kapcsán az is hangsúlyoznunk kell, hogy a tamási kistérségbe tartozó településekről (Értény, Koppányszántó) inkább Tamásiba vállalnak munkát, valamint nagyobb számban ingáznak Nagykovácsiba is.

A gazdasági aktivitás vizsgálata kapcsán meg kell még említenünk munkanélküliek magas számát is. A regisztrált álláskeresők száma már a válság előtti évben is mintegy 250 fő volt, akik az aktív népesség negyedét tették ki. A válság hatására számuk 2009 végére 357 főre emelkedett. Persze az egyes települések között elég nagy különbségeket tapasztalhatunk. Jelenleg főleg Somogyacsa, Somogydöröcske és Koppányszántó jellemezhető nagyon magas munkanélküliségi rátával

Mindezek hatására a térségben élők meglehetősen borúsán látják a jövőjüket. Ennek az apátiának az egyik tipikus megnyilvánulási formája véleményem szerint, hogy a házaknál többnyire már háziállatot (sertés, szarvasmarha, ló stb.) sem tartanak, bár a ház körüli konyhakerteket még úgy-ahogy művelik. Ez utóbbi az ételkészítéskor változatosságának biztosításához még ma is elengedhetetlen feltétel, bár mint már említettem, egyre többen vásárolnak meleg ebédet a szociális konyháról.

A közszolgáltatások terén szintén jelentős hiányosságokat tapasztalhatunk: posta például Törökkoppányon kívül ma már szinte sehol nincs (kivéve Értényt), a helyettesítést végző mozgóposta megítélése pedig meglehetősen szélsőséges (a kiválótól az elfogadhatatlanig). Bár jómagam kifejezetten pozitívnak vélem e szolgáltatást, hiszen az nem csak egyszerűen költséghatékony, hanem még ráadásul kényelmes is. Persze kétségtelen, hogy a megszokottól eltérő szolgáltatás kezdetben mindenhol negatív érzést vált ki a lakosokból, de a többségük hamar felméri annak előnyeit.

A vizsgált települések ráadásul alapesetben bizonytalan költségvetéssel rendelkeznek (jellemzően ÖNHIKI-s forrásra szorúlnak). Az ÖNHIKI-s eljárás sajátosságai miatt azonban csak kevés kiegészítő forráshoz jutnak, ami vagyonteljesítéshez és/vagy eladósodáshoz vezet. A vonzáskörzet központjának számító Törökkoppány 2008-ban már nem is kapott ilyen támogatást. A kistérségi szinten elérhető forrásokkal kapcsolatban pedig általános panasz a térség polgármesterei részéről, hogy a kistérségi központok (Tab és Tamási) „lenyúlják a pénzeket”. Részen ennek a következménye az is, hogy a kistérségi társulások nem váltak teljes mértékben elfogadott és támogatott együttműködési formává.

A térség előzőekben vázolt kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzete ellenére a közbiztonság jónak nevezhető, meglehetősen ritkán fordulnak elő bűncselekmények. Akkor is többnyire csak a pincéket és ritkábban a lakatlan házakat törik fel, illetve előfordul még néha terménylopás is. Az utóbbi 1–2 évben azonban sajnos errefelé is megjelentek a trükkös tolvajok, akik magukat különböző közszolgáltató cégek munkatársaiknak kiadva jutnak be az idős emberek házaiba. Felmérésünket megelőzően is több hasonló eset volt a környéken, így a Siófoki Rendőrkapitányság figyelemfelkeltő kampányt is folytatott a térségben, ami némi bizalmatlanságot eredményezett velünk szemben a faluban. Azonban néhány nap elteltével elfogadtak minket, így szerencsére a más térségekben tapasztaltaknak megfelelően egyre több ajándékot kaptunk (süteményt, befőttet stb.), valamint több vacsorameghívásnak is eleget kellett tennünk.

A vonzáskörzetre jellemző társadalmi-gazdasági folyamatok áttekintése után nézzük meg röviden az egyes települések sajátosságait. Kára a térség legkisebb települése, jelenleg alig félszázan lakják. Hagyományosan Kára is német nemzetiségű település volt, és

bár a 20. század elején sokan kivándoroltak, de a falu lélekszáma még így is valamivel 300 fő felett volt a monarchia utolsó éveiben. A falu 1950-ben előbb Szorossal, majd később Törökkoppánnal alkotott közös tanácsot, és önállóságát csak a rendszerváltozással nyerte vissza. Mivel azonban az általános iskola időközben megszűnt, a falu népességszáma pedig nagyon lecsökkent, ezért a jegyző hivatal fenntartásában és az egészségügyi ellátásban megmarad az együttműködés. A népességszám csökkenése azonban hosszabb távon így is megállíthatatlannak tűnik, amit a környéken is kirívón alacsony ingatlanárak sem tudnak kompenzálni, hiszen ingatlanokat inkább csak külföldiek (németek és hollandok) vásárolnak. Jelenleg 10 ház van külföldiek tulajdonában. Bár némi bizakodásra adhat okot, hogy az utóbbi években 4 baba is született a faluban, miközben jelenleg mindössze egy Törökkoppányba bejáró általános iskolás, valamint egy Tabra bejáró középiskolás él a faluban. Az elvándorlást jó jellemzi, hogy a közelmúltban diplomát szerzett 6 gyerek közül mindössze 2 költözött vissza a faluba, akik szintén a már sokat emlegetett Flextronics-nál vállaltak munkát. A faluban jelenleg alig tucatnyi ember dolgozik: 2 fő az önkormányzatnál közmunkásként, van egy falugondnok, egy vállalkozó működteti a vegyesboltot (bolt és italbolt egyben), a többiek pedig ingáznak: a Tabra 7 fő, Szorosadra a mezőgazdasági részvénytársasághoz 1 fő. Kaposvár és Siófok a napi ingázáshoz már túl messzire van a falutól.

Az igen kedvezőtlen adottságok ellenére a falu költségvetési helyzete stabil, ami kizárólag annak a következménye, hogy a falu határában működő olajkút után a MOL évente mintegy 12 millió forint iparüzési adót fizet, ellentétben a törökkoppányi kimerülő félben lévő gázkutakkal, az itteni műre való vagyon akár még 15 évig is biztosítja majd e bevételt. Így a falu, a környéken kurióznak számító módon, még jelentős megtakarítással is rendelkezik.

Miklósi jelentős számban fogadott német bevándorlókat a török hódoltság után, majd a többi településhez hasonlóan a 19. század végéig fokozatosan növekedett a lélekszáma. Ekkorra ráadásul a falu környezetében fekvő földek kivétel nélkül a helyi parasztok tulajdonába kerültek, így többségében közepes birtokkal rendelkező kiscgazda családok éltek a faluban. A szövetkezetesítés, majd később a szövetkezetek összevonása révén a település határa a nágocsi központú termelőszövetkezetbe került, végül 1969-ben magát a települést is a nágocsi központú közös tanácshoz sorolták, melyhez 1978 végén Zics is csatlakozott. Ettől kezdve ebben a faluban is csökkeni kezdett a lakosság száma, és ma már kifejezetten előregedett korszerkezetű népességről beszélhetünk. A magánszférát mindössze egy vegyesbolt, egy italbolt, egy mezőgazdasági vállalkozó, valamint egy vendégházat üzemeltető vállalkozó képviseli, így sem érdemi iparüzési adóbétele, sem helybeli munkalehetőség nincs. Korábban működött egy fodrászüzlet a faluban, de 2008-ban bezárt. A helységet az önkormányzat szeretné újra kiadni egy vállalkozónak, de eddig nem volt érdeklődő. A helyben foglalkoztatottak nagyobb része közcélú foglalkoztatott, az ingázók pedig elsősorban Tabra járnak a Flextronicsba (kb. 20 fő). Itt is nagy gond, hogy a felsőoktatásban végzetek nem költöznek vissza a faluba, ezért a betelepedést és a visszaköltözést segítő ingyenesen kínálnak telkeket, valamint némi letelepedési támogatást is adnak az újonnan érkezőknek. Talán e beavatkozási formáknak is köszönhető, hogy felmérésünk idején két ház is épülőfélben volt a faluban, ami meglehetősen szokatlan látvány ezen a környéken. Természetesen ebben a faluban is sok külföldi vásárolt házat (kb. a házak negyedét vették meg hollandok, németek és belgák), de közülük csak egy család költözött ide véglegesen.

A település jelenlegi működésének sajátossága, hogy az orvosi ellátást Törökkoppánytól függetlenül, Nágoccsal és Ziccsel közösen szervezik meg.

Somogyacsa (valamint a hozzá tartozó Gerézdpusztá és Jutonpusztá) a térség egyik legkedvezőtlenebb helyzetben lévő zsáktelepülése, ahol a munkanélküliség különösen magas. A gyors elnéptelenedését mutatja, hogy még 100 éve is mintegy 1000 fő lakott a faluban, és a szomszédos településekről is ide jártak iskolába a gyerekek. Később az általános iskola megszűnt, az épületet pedig lakóházzá alakították át. A gyors elnéptelenedés eredményeként sok eladó ingatlan volt az utóbbi évtizedekben, így mára már kb. 40 ház van külföldi (főleg német, valamint holland, belga és angol) tulajdonban. Mindezek következtében e falu előregedése is igen előrehaladott állapotban van. Helyben a szorosadi mezőgazdasági részvénytársasághoz tartozó majorságon, valamint az önkormányzaton kívül jelentős foglalkoztató nincs, sőt ma már italboltja sincs a falunak. A település elzártságán sokat segít a 2009-ben elindított, és azóta is önállóan üzemeltetett falugondnoki szolgáltatás, mellyel igyekeznek kipótolni a menetrend hiányosságait.

Somogydöröcske a térség skanzen falujának tekinthető, a sváb építészeti hagyományok mai napig is jól megfigyelhetők, így a környéken itt a legmagasabbak az ingatlanárak. A falu ráadásul dicséretes módon fel is ismerte az ebben rejlő hatalmas értéket, rendelettel védik a régi épületeket, így az új épületeket is a régiekhez hasonló stílusban kell megépíteni. Külföldi tulajdonban mindössze 5 ház van (4 német, 1 holland), de van több magyar is, aki hétvégi háznak használja az itt vásárolt parasztházakat. Az idegenforgalmat ezen kívül egy nyári táboroztatásra használt ingatlancsoport jelenti, melyet egy budapesti vállalkozó hozott létre 1999–2001 között PHARE támogatással. Felmérésünk idején 5 főt foglalkoztatott. Ezen kívül egy építőipari tevékenységgel foglalkozó cég telephelye van még a faluban (Siló 2000 Kft.), de inkább csak idényjelleggel foglalkoztat néhány embert. A falun kívül elsősorban a Flextronics-ban dolgoznak (10 fő). A település gazdasági helyzete tehát kifejezetten kedvezőtlen, helyben jelentős vállalkozás nem működik (így az iparüzési adót sem vetették ki). A falu igyekezett minél nagyobb fokú függetlenséget biztosítani magának a közös tanács felszámolás után, így napközi rendszerű idősek otthonát, valamint óvodát is létrehozta. Az 1993-ban indult óvodába a környező településekről (pl. Somogyacsáról) is hoztak gyereket, de később az intézményt kénytelenek voltak felszámolni, és így napjainkban már innen is Törökkoppányba járnak a gyerekek. Az egykori épületben ifjúsági tábor működik.

Szorosad Kára után a térség második legkisebb népességszámú, de egyben a térség talán legjobb gazdasági helyzetben lévő települése, mivel itt van a már többször említett mezőgazdasági részvénytársaság központja. Ennek megfelelően a helyiek nagyobb részének helyben van munkája, valamint néhányan Tabra járnak dolgozni a Flextronics-ba, és 2 fő Törökkoppányba az idősek otthonába. A mezőgazdasági részvénytársaság jelenlétének másik előnyös következménye, hogy némi helyi adót is fizet (jellemzően 2–3 millió forintot), bár ennek mértéke erősen ingadozó (rossz évben akár el is marad). Mindez a falu költségvetésének a tervezését is bizonytalanná teszi.

Az elmúlt évtizedek adatai alapján ez a falu is erőteljesen öregszik, a mintegy 100 lakosnak a többsége nyugdíjas. Ebben részben szerepet játszott az is, hogy Szorosad is sváb falu volt, így innen is telepítettek ki német nemzetiségű családokat, akik helyére felvidéki magyarok érkeztek. Az utóbbi évek új jelensége azonban, hogy e településen is megjelentek a külföldiek: 6 külföldi családnak van háza, melyek közül egy angol pár véglegesen ide is költözött.

Zics a Zichy család egyik ágának a tulajdonába tartozott, ezért itt is és Nágocson is épült kastély, illetve inkább kúria. Ezen kívül Zicsre is sok németet telepítettek be, és még két-három generációval ezelőtt is szinte teljesen sváb falunak számított. A 2. világháborút követően e falut is közös tanácsba kényszerítették (1970-ben Somogy Meggyessel együtt Kapolyhoz, majd 1978 végén Miklósival együtt Nágocshoz sorolták), valamint a már korábban összevont mezőgazdasági termelőszövetkezet központja is Nágocsra került. E hányattatott sors a település népességszámán is meglátszik, hiszen az jelentősen csökkent, bár a korszerkezete némileg kedvezőbb a környező települések átlagánál (kevesebb az időskorú, több a gyerekkorú). A központosításnak persze megvannak a maga előnyei: jelenleg például az itt működő körjegyezőségben látják el (Nágoccsal közösen) a jegyzői feladatokat. Sajnos helyben jelentős számú munkalehetőség itt sincs, így Tabra (Flextonics), Nágocsra (Mezőgazdasági Rt.) és idénymunkára a Balaton parti településekre ingáznak dolgozni a helyiek. Az önkormányzat 2 főt alkalmaz, valamint néhányan dolgoznak a körjegyezőségeken. Ezen kívül van 2–2 vegyesbolt és italbolt. Az iskolások nagyobb része Törökkoppányba jár, bár néhány gyereket a nágocsi iskolába írtak a szülők, óvodába pedig Andocsra viszik a gyereket a falubusszal. Hasonlóképp függetlenedtek Törökkoppánytól az orvosi ellátás (Miklósival és Nágoccsal van közös házi orvosuk), a gyermekjóléti és családsegítő szolgálat (Andoccsal egyetemben a nágocsi szolgálathoz tartozik), valamint a szociális étkeztetés tekintetében (Andocsról szállítják az ebédet). A szomszédos településekhez hasonlóan itt is sok külföldi vásárolt házat (franciák, hollandok, svájciak, németek, belgák), de csak nyáron, vagy a nyár egy részében tartózkodnak a faluban.

A felsorolt somogyi településeken kívül még két tolnai falu sorolható Törökkoppány vonzáskörzetébe. Koppányszántó jelenleg a Koppány-völgy közepes méretű falvai sorába tartozik, jóllehet a 19. század végén még több lakossal rendelkezett, mint Törökkoppány. Mivel a település (Érténnyel egyetemben) Tolna megyében fekszik, ezért némileg eltér a Koppány-völgy többi településétől. Az itt is létrehozott közös termelőszövetkezet (Értény, Koppányszántó és Nagykónyi határát összevonva) központja ide került, de az egykor mintegy 100 főt foglalkoztató cég mára gyakorlatilag tönkrement. Így helyben sok munkalehetőség nem maradt: néhány egyéni vállalkozó van a faluban, illetve egy vegyesbolt és egy italbolt üzemel. A legnagyobb foglalkoztató maga az önkormányzat, mely mintegy 15 fő közélső foglalkoztatottnak tud folyamatosan munkát biztosítani. A somogyi falvaktól való eltérést mutatják az ingázási szokások is: az ingázók (30 fő) nagyobb része ugyanis nem Tabra, hanem Tamásiba (13 fő), Törökkoppányba (7 fő) és Nagykónyiba (4 fő) jár dolgozni. A rendszerváltás előtt a Tamásiba ingázók száma jóval nagyobb volt, de az egykor működő cégek (pl. Orion, Páva Ruhagyár) jórészt tönkrementek, és olyan mértékű működőtőke befektetés nem volt, mint Tabon (a kisebb kivétel közé tartozik a Massive Hungária Kft).

A falu, nehéz helyzetéből adódóan, szinte az összes ellátást társulásban oldja meg (kivéve az óvodai ellátás): az általános iskolások például Törökkoppányba (20 fő), Nagykónyiba (7 fő) és Tamásiba (5 fő) járnak napi rendszerességgel.

A falu egyik fontos sajátossága azonban, hogy demográfiaiailag eltér a környezetétől: viszonylag magas a romák aránya (a polgármester becslése szerint mintegy 30%), bár ennek ellenére nem kiugróan fiatalos a korszerkezet, az sokkal inkább a többi előregedő falura hasonlít. A helyzet összetettségét mutatja, hogy a romák viszonylagos magas aránya ellenére Koppányszántó (és a következőkben röviden bemutatott Értény is) Tolna

megye átlagos fejlettségű települései közé sorolható (Németh N., 2002). Mindez persze viszonylagos, hiszen a tamási kistérség (így e falvak is) a korábban már említett 311/2007 (XI. 17.) Kormányrendeletben a 33 komplex programokkal fejlesztendő, leghátrányosabb helyzetű kistérség köze került besorolásra, vagyis kedvezőtlenebbnek ítélték meg a helyzetét, mint a tabi kistérségnek.

Értény a törökkoppányi vonzáskörzetbe tartozó másik tolna megyei település, amely egyértelműen a térség legnagyobb és egyben legfiatalosabb korszerkezettű települése. A századfordulón még mintegy 1700 lakosa volt. A település egykori jelentőségét mutatja, hogy korábban még középfokú oktatási intézmény is működött a településen, de ezt követően itt is stagnált a népességszám, majd az 1950-es évektől csökkenni kezdett. Az itteni településeket is közös tanácsba vonták össze, valamint az összevont szövetkezeti központ sem ide, hanem Koppányszántóra kerül, mindez pedig felerősítette az elvándorlást. Ennek ellenére az utóbbi másfél évtizedben viszonylag lassú ütemű a fogyás mértéke, ami csak részben magyarázható a romák magas arányával: Értényben is magas arányban élnek ugyanis romák (a polgármester becslése szerint közel 50%), de Koppányszántóval szemben itt kifejezetten kedvező a népesség kor szerinti összetétele, és így a természetes fogyás is jóval mérsékeltebb. A környék átlagához viszonyított magas gyerekszám miatt itt is megéri önálló óvodát működtetni (a felmérés idején 33 fő, de középtávon ennek a duplájával számolnak), de az általános iskolások innen is többnyire Törökkoppányba járnak. A szociális ellátórendszerhez tartozik egy saját üzemeltetésű nappali idősok otthona, valamint az óvodában működő konyha révén a szociális étkeztetés is maguk biztosítják. Ezen kívül saját mikrobuszt is vásároltak, és voltaképpen falugondnoki ellátást nyújtanak, teljesen saját forrásból. Ebből a tolnai megyei faluból is elsősorban Tamásiba ingáznak a nem helyben foglalkoztatottak, valamint Tabra, Nagykönyiba és Székesfehérvárra (összesen kb. 50 fő), bár a válság miatt csökkent a számuk. Helyben jobbára csak az önkormányzat tud munkát adni (15 fő közalkalmazottnak, 6 főnek az óvodában, 3 főnek a nappali idősok otthonában). A magánszektor csak a kereskedelem (3 bolt, 2 italbolt), a jobbára mezőgazdaságból élő egyéni vállalkozók, valamint az egykori szövetkezeti szárítókat üzemeltető vállalkozás képviseli. Ezen kívül van saját háziorvosuk, és a postahivatal is megmaradt (a mobilposta nem is jár a faluba, így a hivatalok forgalma sem esett vissza drasztikusan). Érténybe is vannak külföldi háztulajdonosok (egy holland és egy német), akik rendszeres adományokkal is támogatják a települést.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (1996): Gazdasági, társadalmi változások és problémák a mai magyar falvakban. *A falu*. 11, 4, 7–17.
- Bősze Gábor (2000): Törökkoppány a török hódoltság alatt – részletek törökkoppány történetéből. In.: *Tabi kilátó. Helytörténeti Olvasókönyv* (szerk.: Beolvác József). Tabi Polgármesteri Hivatal. Tab. 80–94.
- Bősze Gábor (2002): A tabi járás története (részlet). In.: *Tabi kilátó. Helytörténeti Olvasókönyv* (szerk.: Beolvác József). Tabi polgármesteri hivatal. Tab. 86–99.
- Csité András (1999): A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékutatások utolsó harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle*. 9, 3, 134–153.

- Guzsik Tamás (1980): *Törökkoppány és a Koppány völgy*. Községi Közös Tanács VB. Törökkoppány.
- Lammel Annamária (1984): Kontinuitás, átrétegződés, akkulturáció (Atkár, 1920–1980). In: *Életmód: modellek és minták* (szerk.: Hoppál M. – Szekcső T.). Tömegkommunikációs Kutatóközpont. 310–345.
- Magyar Kálmán (2004): Erődítmények, várak, végvárak Tab környékén: XI–XVIII. századi várkutatás Somogy megye északkeleti vidékén. In.: *Tabi kilátó 2004–2005 Helytörténeti Olvasókönyv*. (szerk.: Bertalan Béla). Tabi Polgármesteri Hivatal. Tab. 8–52.
- Mendöl Tibor (1928): *Szarvas földrajza*. Debreceni Tisza István Tudományos Társaság. Debrecen. Másodközlés (1980) (a kéziratot sajtó alá rendezte: Becsei J.). Bibliotheca Bekensiensis 23. Békéscsaba.
- Németh Nándor (2002): *Tolna megye cigány lakta településeinek társadalmi-gazdasági helyzete*. Geográfus Doktoranduszok VII. Országos Konferenciája. Budapest.
- Néprajzi Lexikon* (főszerk.: Ortutay Gy.). 5. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Sipos Imre (2007). *Az üldözöttek találkozása. A németek kitelepítése és a felvidékiek be-telepítése Somogydöröcskén*. Szent János Apostolról és Remete Szent Pálról Nevezett Szerzetesház. Miklósi.
- Szabó Szabolcs (2009): *A szociál-közlekedésföldrajz vizsgálati lehetőségei Magyarországon*. Doktori disszertáció. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- Valuch Tibor (2005): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest.